

КАМЕН КАЛЧЕВ

ЗАКОХАНІ ПТАХИ

Малюнки Ю. Кремньова

ПОВІСТЬ

Одного ранку, десь напрів весні, з півдня ще до світання налетіли птахи і обсіли в нашім дворі всю тополю.

Вони примчали зненацька, бурхливо й несподівано, мов закохана дика зграя, виповнивши своїми криками все подвір'я, ніби десь у лісовій гущавині. Я відчинив вікно і довго прислухався до їхнього лементу. Біля мене на відхилену раму сіла свійська голубка і вражено почала прислухатися до цього несамовитого пташиного хору. Її сердечко розтривожилося. Вона зиркала то на мене, то на гомінку, здичавілу тополю й дивувалася, мовляв, що то скoїлося?

Наступного дня, ще задовго до того, як зарум'янів небосхил, крилаті співаки, сховані в кроні дерева, озвалися знову. Вікно було відчинене всю ніч, і я прокинувся. В хаотичній суміші звуків я вловив, наскільки мені дозволяли мої знання з орнітології, мелодійні голоси іволги та синиць. Звичайно, довкола миготіли й пурхали по балкону і мої старі знайомі — горобчики та ластівки, що з року в рік ліпили свої гнізда в піддашку нашого будинку, але я не звер-

тав на них уваги. Це були наші, свійські птахи, як і оця голубка. До них я звик, і вони мене навіть дратували своєю добродорядністю, працьовитістю та дивовижним намаганням здаватися невинними й чесніми.

Так от, розбишаки на тополі не вщухали. Вони захлиналися й кричали, ніби їм не давала спокою любов. Вони розмовляли й співали, сварилися між собою й сміялися, а то наче й билися, охоплені дивним, веселим шалом, який доводив їх до самозабуття. Поступово їхній бурхливий настрій передався також голубці, впливнув і на курку, що весь день була прив'язана на балконі за ніжку довгою мотузкою. І курка почала сокотати й смикатись, прислухаючись до пташиного галасу, що баламутив усе навколо.

Все це тривало, мабуть, з тиждень. Аж ось одної ночі закохана зграя щезла, і наше подвір'я нараз запустіло, стихло. Голубка одразу перелетіла з балкона на гілку дерева і вже звідти подавала свій самовпевнений голос. Ластівки ще завзятіше за-

метушилися і защебетали, ліплячи гнізда. Горобці — ті зовсім подуріли, здійнявши в поросі та на смітнику цілій вихор. Курка ще дужче почала смикатись, рада, що її прив'язали тільки за одну ніжку, навіть не думаючи про те, що все ж їй не минути каструлі. Та й що з того?! Адже нині їй дають і просо, і воду у консервній бляшанці!

Я ще ширше розчинив вікно — пісні закоханих замокли. В серці моєму ворухнулася туга, бо я зненацька збагнув, що молодість моя уже минула. Довго я дивився на тополю, на подвір'я, всипане золотими стрілами древнього сонця, і ще раз подумав: весна пролинула... Або, як говорив полковник Мусинський, — весняний сезон поступився місцем сезону літньому. Пора весняних гроз минула. Сподіватися було ні на що; я перехилився через підвіконня, зачинив вікно, щоб не слухати захопленого туркотіння голубки, яка самовдоволено походжала в тіні тополі, і вирішив написати цю повісті. Може, вам вона буде і не до вподоби, адже на цю тему вже багато писали і, мабуть, краще за мене. Але пісні закоханої зграї, що зупинялася на тиждень у гіллі нашої тополі, не дають мені спокою, і тому я вирішив написати про це. Мій колишній приятель полковник Мусинський і начальник нашого відділення міліції, який відіграє другорядну, але не останню роль у цій розповіді, часто дорікали мені, що я одірвався від сучасного життя.

І я згоден з ними.

Як я вже зазначив, весна минала.

Полковник запасу Мирослав Мусинський, який першим прокидався у ветхому посивілому двоповерховому будиночку, вийшов на балкон у самій піжамі, щоб помінити воду в бляшанці з-під консервів та кинути жменю проса охлялій курці. В цю мить з подвір'я, звідти, де містилася дерев'яна прибудова і повітка, з-за розквітлих вишень, долину грайливе, уривчасте насвистування: хтось пробував відтворити арію тореадора. Полковник поставив бляшанку і прислухався. Сигнал повторився, цього разу він був ще настирливіший, мовби назло всім, хто ще спав. Мусинський сперся на залізні поручні й довго дивився вниз, чи не побачить, бува, порушника вранішньої тиші, але йому заважали крони дерев, облиті білим шумовинням цвіту. Він причаївся і зовсім став схожий на кота, що інколи скрадається до горобців, які прилітали сюди, до ринви, трохи поласувати просом. «Так,— ду-

мав полковник,— весняний сезон завдає клопоту і молодим, і старим. Треба вжити заходів!» і мерщій подався до кімнати, щоб висловити свою думку дружині, яка вже приміла посудом на кухні.

Ранок у нашому кварталі настає швидко. Або, як любив казати полковник запасу, денне світло зненацька проганяє нічну пітьму. Позолочена сонячним промінням, затремтіла верхівка тополі; черепичні покрівлі, втикні димарями й антенами, огорнулися пасмами диму; з розчинених вікон та балконних дверей долину громотіння радиоприймачів, почулося гупання лозяних вибивалок.

Мусинський нагодував і напоїв курку, вмився, одягся, старанно поголився і, взявши нейлонову авоську, зібрався на базар. Під ногами в нього крутилося невеличке біле собача, що раз у раз поглядало на суворе, зморшкувате обличчя полковника. Цього ранку Мусинський був сердитий і стривожений. Він ніяк не міг збагнути, чому це останнім часом молоде покоління завдає йому стільки клопоту й хвилювань? Чому його донька, вісімнадцятилітня дівчина, спить допізنا, а тільки-но прокинеться — одразу біжить до кухні, щоб довідатись, чи приготували їй уже сніданок? Чому сусідський хлопець, отакий здоровило, що недавно повернувся з військової служби, цілими днями тиняється по вулиці, а не візьметься одразу до якогось серйозного діла? Доки він свистітиме попід вікнами та будитиме людей до схід сонця? Де, врешті, міліція, яка мусить пильнувати порядку й тиші в цьому відлюдному кварталі? І звідки ці пісні та сигнали, і цей гуркіт машин, які торохтять попід самими вікнами? Чому це будильник деренчить кожного ранку у сусідів і передчасно будить громадян? Чи то навмисне хтось так робить, чи всі подуріли від думки, що нинішній час — час неймовірних швидкостей і техніки?

Ні, його спокій зник разом із найкращими роками життя. Однак полковник не мав наміру поступатися перед ворогами, що нині оточували його. Не хотів бути посміховиськом в очах якогось нікчемного волоцюги, що зухвало висвистує щоранку, ховаючись унизу під буйно розквітлими вишнями! Ні, ні, старий воїн ще не втратив глузду! Він воюватиме до кінця, особливо коли хто спробує зазіхнути на честь його сім'ї! Полковник добре знає усі оті байки про любов, свободу та про молодість! Чув їх не раз! Хіба не цими словами прикривають свої негідні вчинки волоцюги? Мусинський пам'ятає про такі речі ще відтоді, як він командував піхотним батальйоном, що стояв у провінції. І там були серенади і всякі такі дурниці. Любов!.. А потім — гульк! — і діти.

Ні, ні, у Мусинського немає ніякого бажання гризти собі потім лікті.

Денне світло прогнало нічну пітьму. Мусинський з нейлоновою авоською в кишенні вже ладен був розпочати свій трудовий день, але різні дрібниці все затримували його вдома. А найдужче його тривожив отої голосний сигнал, що не переставав лунати десь унизу.

Хвилини спливали непомітно; на подвір'ї грали сонячні промені; вишні пишалися весільним вбраним; навколо їхніх сніжно-білих крон гули й кружляли бджоли з позолоченими крильцями... А на базар усе ж треба йти, міркував Мусинський, невідкладні справи не визнають сентиментів. Що б там не казали, а людина мусить жити з розумом і відповідно до законів природи, дотримуючись дисципліни, бо саме на ній ґрунтуються добробут... Він знов це з власного досвіду і свого часу, коли мав одружитися, довго вагався та обмірковував, поки, нарешті, зважився на цей крок. Та й зробив він його, коли вже досяг сорокалітнього віку! А доти — підраховував, співставляв, думав, спостерігав, зважував усе, що належало іще зробити. І він не помилився! Дружина його, Величка, була на своїм місці, він завжди пишався нею, коли вони йшли удах під руку... Він високий, вона значно нижча, але не на стільки, щоб виглядати смішною, обое охайнно вдягнені. Дружина була повненька, кругленька, з природним, а не фарбованим, як у деяких офіцерських жінок, білявим волоссям. Посаг він дістав за нею і майном, і грошима. Двоповерховий будиночок, який займав Мусинський з родиною, був зареєстрований в архітектурному управлінні на півтора поверхи, щоб раз і назавжди відбити охоту в житлового відділу пхати квартирантів і тим самим псувати йому життя... Цього не сталося та й не могло статись! Будиночок цей він дістав одержавши, як і належало офіцерові. Щоправда, Величка не була родом з Софії, та й він сам також, проте живуть вони тепер у столиці й почивають себе тут непогано. У свій час Величин батько торгував шкірою, великою рогатою худобою і всім, чим доведеться. І, слід сказати, вивів-таки в людини сина, якого послав учиться до торговельної академії у Свищов, і дав освіту доњці. Величка досить сумлінно вчилася в якісь господарській школі, потім була вчителкою рукоділля. От з отакими людьми і здібався Мирослав у сорокалітньому віці, коли вже по-справжньому змужнів і почав міркувати про свій завтрашній день. Інші були часи, зовсім інша молодь! Ніякого порівняння не може бути з нинішніми вітрогонами! Треба добре пильнувати! Адже його доњка вступає в найнебезпечнішу пору свого життя, коли найлегше скрутити собі

в'язі!.. Ось такі думки і збентежили його цього ранку, коли він почув сигнал із двох, з-під розквітлих вишен.

І поки він порався на балконі, дружина в кухні смажила грінки з яєчнею для своєї доњки Ліляни, яка ще й гадки не мала розлучатися з ліжком.

— Miro! — зненацька долинув голос дружини.— Ти ще не пішов, Miro? Чого ти там тупцяєш по балкону? Чи курка не знесла, бува, яєчка?

— Знесла,— буркнув полковник.— Хапай в обидві жмені...

— Пошукай на базарі молоденької картопельки й моркви,— линуло далі з кухні.— Та не забудь пучечок петрушки. Куши також червоного перцю...

Вмостившись біля відчинених балконних дверей, щоб було краще видно, полковник дістав невеличкий блокнотик і в графі «видатки» почав записувати все, що наказувала купити Величка. Прикро було, мабуть, чоловікові, що в графі «прибутики», стояли лише дві цифри — його власна пенсія та пенсія колишньої вчительки рукоділля. О боже! Місяць тільки почався, а стовпчик «видатки» загрозливо потягся вниз! Мусинський записав червоним олівцем дві цифри, склав їх і почухав потилицю. Потім посунув до кухні й показав обидва стовпчики дружині, нагадавши їй про необхідність ощадніше витрачати гроши.

— Сьогодні я вирішила зварити овочевий суп,— сказала Величка, ніби й не чула його.— Ти його любиш, і Ліля теж любить.

— Гм... справді, овочевий суп — корисна страва, особливо у весняний сезон... Непогано було б зняти й молоденької кропивки, бо для організму необхідне залізо... Але все-таки слід бути економною, Величко. Ти ж знаєш, що може статися, якщо видатки перевищать прибутики... А це залежить перш за все від тебе, як доброї господині, на котру звірена наша кухня.

— Ти маєш рацію, Miro, але ж ми всі любимо смачно поїсти.

— Так, це правда... Виснажений організм потребує вітамінів...

Говорячи так, Мусинський пас очима сковорідку, на якій шкварчали грінки з яєчнею та цибулею, і бурмотів:

— Ліляна ще не встала? Негаразд, що ти її так балуєш, панькаєшся з нею... Казав тобі звечора: залиш посуд, нехай поміє... Ні, сама все зробила... я тобі заборонив готувати вранці для неї сніданок, а ти знову мене не послухала... Позавчора наказав, щоб вона вікна повитирала в кімнаті, а ти знову все сама, мовляв, дівчина пальці пошкодить!

— Miro! Ти й сам не знаєш, що мешлеш... Мабуть, хочеш, щоб її знову зрізали

на вступних екзаменах... Адже огрубілими пальцями не можна грati на пiанiно! Невже ти не розумiєш такої простої речi?

— Я це розумiю, Величко, але ж наша дочка останнiм часом зовсiм розбестилася, і я не хочу вiдповiдати, якщо скoїться щось недобре... Хочу довести до твого вiдома, що я вирiшив вiпровадити її в село до тво-го брата; нехай трохи розвiється... В лiтнiй сезон завжди корисно для здоров'я побути на селi хоч мiсяцiв зо два!

— Я нiчого не маю проти, щоб вона по-жила у дядька Іgnata,— погодилася жiнка, перевертаючи грiнки на сковорiдцi,— але ж i ти вiзнай, що Lilі потрiбно брати уроки з музики...

— Я вже вирiшив, Величко! А крiм того, надумав я iще дещо в зв'язку з її майбут-нiм... Музика — не дуже прибуткове ре-месло... Майбутнє, зрештою, за фiзикою та хiмiєю...

— Боже мiй, та що ти кажеш, Miro!

— Так, вона може навiть отримувати стi-пендiю...

— Ti, мабуть, з глазду з'їхав, чоловiче?!

Полковник запасу зiжмакав нейлонову авоську, поклав її в кишеню пiджака, почепив на руку цiпок i вирушив базарувати. Бiле собача то забiгало наперед, то бiгло ззаду, то плуталося в ногах, щасливе, що i його взяли на вулицю подихати свiжим по-вiтрям. Високий, цибатий, худий i суворий, полковник запасу Mусинський iшов виструн-чившись, нiби вiв за собою вiйсько на парад.

повнювали галасом вулицi. Отакiй був наш квартал... Проте останнiм часом дещо в ньому почalo змiнюватись, особливо помiтним став i тут бурхливий розвitok технiки. Все бiльше вiдчувалось, що i ми належимо до великого мiста. До нас виразно долинав гурkit з центru, що губився в синюватiй, холоднiй iмлi. Здаля видно було оповитi кiптявою цеглянi труби та банi, почернiлi дахи, антени, телефоннi стовпи й тисячi мерехтливих вогнiв, якi часом спалахували, мов блискавки, осяваючи низько нависле чорне небо.

За мiстом височiла гора Вiтоша. Навеснi, осяна сонцем i оповита бiлими хмарами, якi пропливали над її вершиною, вона здавалася молодою i принадною, нiби щойно виринула з землi, щоб люди тiшилися нею. З нашого кварталу її добре видно, вся її краса у нас перед очima. Ми знали, коли її вершина вкривається снiгом, коли жовкнуть i сохнуть на нiй трави, коли вся вона починає зеленiти, а коли йдуть дощi й сповивають її тумани. Вона схожа на картину без рами, пiдвiщену так, щоб милувалися нею в усi пори року.

Але шум iз центru невблаганно насувався i на наш квартал. Наблизжалася до нас i трамвайнa колiя. Тепер нам часто доводилося чuti металевий скрегi i дзенькiт трам-вая, коли вiн повертає на крутому звивi. Прийшла до нас i тролейбусна лiнiя. Одне слово, iдилiя старих, згорблених халуп, оточених невеличкими двориками та палiсадничками, поступово зникала. Зникали також кури та пiвнi, якi своiм кукурiканням будили нас на свiтанку. Хазяї перестали висаджу-вати соняшники та кукурудзу на своiх по-двiр'ях i в палiсадниках. З'явилися якiсь новi люди — будiвельники, — зодяненi в зеленi ватянки та бруднi бавовнянi штани, i почали розмiряти вулицi. Пройшла чутка, нiби на нашiй вулицi має розпочатися будiвництво нових житлових блокiв. Домовласники спо-лошилися, але їх заспокоїли, що вони на цьому нiчого не втратять. Кожен дiстане чудову свiтлу квартиру замiсть старої напiв-зруйнованої, замшiлої халупи. «Гiрше не буде», — вирiшили декотрi, а полковник запасу Mусинський так висловився на зборах квартальнiй органiзацiї Вiтчизняного фронту: «Нове силою витискує старе за законом природи». I справdi, два величезнi екска-ватори-гiпопотами незабаром простягли своi довгi шiй i до старого, облупленого вiд дощiв та вiтру двоповерхового буди-ночка, прикрашеного вiзерунчастими поржа-вiлiми балкончиками. «Коли вони вже почнуть жувати його своimi залiзнимi щелепами?» — з цiкавiстю запитували люди. Mусинський не боявся, вiн заздалегiдь усе пе-редбачив i все владнав. Нема чого кидатися в панiку. Коли до нього дiйде черга, вiн пе-

2

Отак щоранку прокидався наш квартал. Ми вже звикли i до полковника запасу Mусинського, який завжди в той самий час дiбav за покупками, i до посвiстування парубка, що ремонтував пiд по-вiткою якусь стару, потрощenu трофеiйну машину; i до начальника мiлiцiї майора Mладенова, що iнколи заходив пiд повiтку поглянути, як посуваються спра-ви з ремонтom трофеiйnoї таратайки; i до вдови баби Mарiйки Веселинової, яка щоранку в той самий час вино-сила своiму синовi кварту свiжого молока, щоб не охляв, бува, з голоду, порпаючись у своiму закапелку бiля отiєї трофеiйnoї руiни. Одноманiтne, тихе i нецiкаве було життя нашого кварталу з'невеличкими одно-поверховими будиночками, мiж якими лише подекуди височiли трохи бiльшi споруди; з брудними вуличками, яких нiяк не могли заасфальтувати; з безлiччю дiтлахiв, якi з ранку до вечора, немов зграi горобцiв, ви-

реїде в інший квартал і буде жити там, поки йому збудують простору трикімнатну квартиру. Йому мали навіть доплатити грішми, але точно це ще невідомо і тому не слід про це базікати, щоб не викликати невдоволення. Лиш увечері, коли лягали спати, він дозволяв собі в ліжку порозмовляти про це з Величкою та підрахувати, скільки грошей вони візьмуть, щоб, бува, не обдурила їх будівельна організація.

За кілька місяців квартал важко було впізнати. Вже не пахло мохом та цвіллю, скрізь свіже вапно і цемент, залізо та лісоматеріали, які щодня звідкись привозили вантажні машини. До будиночка Мусинського ще не підйшли, проте казали, що восени мають і його знести разом з повіткою та всіма прибудовами довкола нього, де жили ремісники та захожі люди з села.

Бурхливо й напружено жили тепер мешканці кварталу, так само як і будівельники. Поблизу відкрили ресторан, і там до пізньої ночі товклися робітники та молодь з усього кварталу. Полковник запасу занепокоївся, адже тепер кількість спокус для його доньки зросла. Музика в ресторані не вмовкала, а до того ж якийсь молодик з оркестру — фаготист Гошо — тимчасово оселився в сусідів і живе в одній кімнаті з Руменом Веселиновим. І чи то вже з появою нового пожильця, чи з якихось інших причин — вранішні сигнали знизу долинали частіше, а Ліляна вечорами почала бігати до ресторану на танці.

Важко було старому полковникові переживати все це. Одного вечора він сказав дружині:

— Доведеться, мабуть, вирядити її звідси, щоб не морочила мені голову!

— Зачекай іще хоч місяць, Miro, поки вона скінчить заняття з музики... Вчителька її однаково згодом має піти у відпустку. Чи може, їх обох вирядити до села? Там їм буде зручно, можна й піаніно туди відвезти.

— Бач що вигадала! — блиснув очима полковник. — Піаніно везти на село... Це ж як, щоб розстроїти, розбити його в дорозі?.. Ну й розумниця ж ти у мене, вигадаєш таке, що аж дивно!

— А що йому станеться, тому піаніно?

— Hi, ні і ще раз — hi! Крім того, не до вподоби мені ця музична академія... Не люблю я музикантів і всяких там артистів. Несерйозний народ!

І, помовчавши трохи, додав тихіше:

— Щоб ти знала, отої шибеник привів до себе дружка... Якийсь музикант з оркестру... Май на увазі, голову скручу Ліляні, коли побачу, що вона хоч раз ступить у той ресторан!

— Вока тільки раз і ходила туди, та й то з учителькою...

— Не визнаю ніякої вчительки... Адже й вона музикантка!

— Так вона ж стара жінка, Miro, про що ти говориш?!

— Нікому не вірю! Нікому! Тільки собі вірю!

— Miro!

— Ніякий я не Miro.. Досить!.. І ти з ними... Всі збожеволіли...

Він почав гамсетити кулаком по столу і вперше цього ранку не пішов на базар. Лежав цілий день з обмотаною рушником головою, а ввечері встав і вийшов на балкон подихати свіжим повітрям. Саме в цю мить знизу долинула арія тореадора. Мусинський підскочив, мов ужалений, склався за ринву і почав прислухатися. Розмовляли Ліляна та Румен Веселинов.

3

— Чи не рано? — спітала вона, перехиляючись через підвіконня.

— Hi. У вісім виrushimo, а на дев'яту будемо там. Може, навіть раніше. Гошо з нами теж пойде.

— Сам?

— Iz своєю дівчиною.

— Отією довготелесою?

— Hi, з низенькою.

— Я її не знаю.

— З довготелесою вони посварилися.

Запала несподівана пауза. Мусинський не розібрав, що сталося з довготелесою. Йому здалося, що молоді люди про щось шепочуться, бо невдовзі внизу вибухнув веселий сміх, який прокотився по всьому двору.

— Справді? — знову спітала Ліляна.— Hi, ти серйозно?

— А я ніколи не брешу! — ображено відповів Румен.

— А купальник брати?

— Бери. Кажуть, вода зовсім тепла...

— Справді?

— Ти ж мене знаєш.. Ще день, од сили— два і з ремонтом буде покінчено.

— А Гошо тобі допомагає?

— Він нічогісінько не тямить у легкових машинах... Зять допомагає... Позавчора приніс мені з заводу дуже важливу деталь... Звичайно, завдяки баю¹ Стефану... Коли б не бай Стефан, довелося б іще принаймні місяць морочитись... Ну, і майор допомагає трохи... У них в міліції все є... Я обіцяв його колись покатати... Він великий дивак... Все про старого мені торочить... Я тільки мовчки слухаю... А все-таки допомагає... Позавчора його орли зцапали Гошо-фаготиста, а майор його виручив.

¹ Вай — ввічлива форма звертання у Болгарії,

— Ти не сердься, але цей Гошо мені чимось не подобається,— промовила Ліляна.— Де ти його видрав?

— Колись училися разом... Старий нахаба... А проте, грає добре. Та він нічого собі хлопець, запевняю тебе... Я можу, звичайно, і без нього. Але він завжди мене шукає і... якось незручно, розумієш? У всікому разі він незабаром перейде в інший оркестр... Ти не знала про це?

— Ні.

— На Панчаровське озеро.

— Невже?

— Ага. Будемо тоді ходити до нього в гості.

— Кажуть, там дуже гарно.

— Ого, ще й як! Ми туди будемо їздити кожного вечора на наші машині!

Мусинському надокутило непорушно стовбичити, прилипнувши до ринви. Здалеку він скидався на каріатиду чи принаймні на другу ринву. А дівчина й хлопець усе гомоніли, наче і не думали розходитись. Мусинський не знов, як йому тепер вибралася звідси. Зненацька на балкон вибігло собача й почало гавкати на подвір'я, викривши таким чином полковника. Румен перший запримітив прилиплу до стіни людину; він подав знак Ліляні, і вони обое тієї ж митті зникли. Тоді Мусинський полегшено зітхнув, одірвався від стіни й рішучим кроком попрямував до Ліляниної кімнати. Він був страшенно обурений і твердо вирішив розрубати цей вузол.

Ліляна вже стояла посеред кімнати, готова до зустрічі з батьком. Вона знала, що він не забариться. І справді, через кілька секунд, двері широко розчинилися, і на порозі з'явився розгніваний полковник.

— Ну?

Дівчина понурила голову. Це «ну» вдалило її, мов камінь. Мусинський повторив його ще раз, потім наблизився до вікна й хотів зачинити його, щоб не чули сусіди, але Ліляна спокійно зауважила:

— Немає потреби, сусіди і так усе знають.

— Що знають? — різко обернувшись він до неї, лишивши вікно відчиненим.— Що?

— Всі наші історії.

— Які ще історії?

Дівчина замовкла. Батько, мабуть, думав про щось інше, і тому Ліляна вирішила його трохи помучити, не пояснивши, про що саме йде мова. Мусинський схилився над нею і ще настирливіше почав допитуватись:

— Які історії? Ану, кажи, які історії?

— Про твоє ставлення до Румена.

— Он воно що!

— Авжеж.

— Глузуюеш?

— Чого це я маю глузувати?

— Іронія... Значить, іронія?!

— Благаю тебе, татку! Не будь таким причіпливим...

Полковник отетерів. Він хотів атакувати її зненацька, але слова випереджали думку.

— ... а посуд? Хто митиме посуд? А сніданок? Хто готуватиме тобі сніданок? А підлога? Хто митиме підлогу? Хто тобі пратиме? Хто прибиратиме ліжко за тобою? Кажи, хто? Хто ходитиме на базар?.. Ні, я вже ходити не буду! Чуєш? Не буду... Ніколи! Запам'ятай! Зарубай це собі на носі. Не ходитиму на базар! Всё! Чуєш?

— Гаразд.

— Що «гаразд»? Що значить твоє «гаразд»?

— «Гаразд» — значить, гаразд...

— Знову іронія! Чудово! Браво, доною! Так от, запам'ятай: завтра поїдеш на село.

— Гаразд.

— Знову «гаразд»?!

Дівчина здивовано знизала плечима:

— А що ж я іще можу сказати?

— Бідна, нещасна! — не стерпів полковник.— Й нічого сказати... Зобіжена! Погляньте ви на неї, як її образили... Й нічого сказати... Ні, ні, я більше не буду миритися з цими дурощами! Поки ми разом під цим дахом, командувати буду я... А вилемиши з моєї дому — роби, як знаєш! Ясно?

Ліляна понурила голову і своєю покірливою мовчанкою ще дужче розпалювала його гнів. В цю мить вона думала тільки про те, що батько не пустить її на побачення. А що торкається від'їзу на село, то вона вважала, що це лише чергова батькова погроза, якій не судилося здійснитися так само, як не здійснилося багато інших його погроз.

— Одягайся! — несподівано звелів полковник.

Дівчина здивовано глянула на нього.

— Одягайся! — повторив він.

— Я вдягнена.

— Ні, краще!

— Але ж я й так добре вдягнена.

— Одягай нову сукню! Мерщій! Щоб через п'ять хвилин була готова. Чуєш? Швидше!

Він прожогом вибіг з кімнати, причинив двері, і голос його вже долинав з передпокою.

— Величко, одягайся й ти! Щоб ти знала, підемо зараз до кав'яні! Швидше! Я вас навчу! Баби!

Незабаром «баби» були готові. Полковник сплутав усі їхні плани.

Вийшли на вулицю і, як завжди, Ліляна з матір'ю крокували за кілька кроків попереду, а Мусинський з собачкою, що плуталася у нього під ногами й зупинялася біля кожного стовпчика,— слідом за ними.

Тоненька й граціозна Ліляна тримала матір під руку. Здалеку вони були схожі на

літеру «Ю», що не знати як і чому вийшла прогулятись вулицею. Сусіди зацікавлено дивились вслід Ліляні, що якось зовсім несподівано стала дорослою. Волосся в ній коротко підстрижене і трохи вицвіле від пергідролю, в якому вона полоскала його майже щовечора. Очі — зелені. Обличчя — худеньке, довгасте, як і в батька, всипане ластовинням; останнє бентежило дівчину. Вона ще не розуміла, що це — одна з її принад. Брови трішки підмальовані, губи підведені світлою фарбою, що надавало їй майже хворобливого вигляду. «Ще за слабне від недоїдання,— думав тимчасом Мусинський,— ще наживе сухоти! І все через отого пройдисвіта! Та хоч би ще парубок з майбутнім, а то...»

І полковник люто скреготнув зубами.

4

У кав'яні не було жодного вільного місця. Довелося б, мабуть, іти до ресторану з оркестром, та оскільки Мусинський боявся Румена і Гошо-фаготиста, він запропонував відвідати кіно. Там показували якийсь фільм про кохання. Протягом усього сеансу полковник запасу зітхав і топтав собача, яке скрутилося бубликом в його ногах. Нарешті, Величка не витримала, взяла Бубі до себе на руки й приглушеного спитала: «І чим тобі завинила ця нещасна тварина?» На це Мусинський роздратовано кинув: «Не вона, а ви завинили переді мною!»

Ліляна уважно дивилася кінокартину, і це ще дужче дратувало старого. Коли закінчився сеанс, вони знову пішли до кав'яні. Цього разу там уже були вільні місця, та, на біду, поки вони вечеряли, якась весела компанія зайняла сусідню кімнату і влаштувала там справжнє гульбище. Прибулі голосно розмовляли, реготали й танцювали під магнітофон. Мусинський насторожився. Виявилося, що це районна туристська база давала вечерю. Згодом і до першої кімнати завітали парубки й наввипередки почали запрошувати Ліляну до танцю. Вони спершу зверталися до батька, потім уже до дівчини. Але хіба міг батько заперечити? Він стримано кивав головою, і хлопці забирали дівчину в сусідню кімнату. А що вже діялося там, один бог знає. Мусинський лише раз по раз витирав хустинкою спіtnілу шию.

На щастя, цього вечора Румена і фаготиста не було видно. Хто зна, куди їх понесла нечиста сила. Але полковник тривожився від того не менше. Тільки-но він допив пиво, як одразу ж підвівся й подав родині знак іти за ним. І матері й доньці не хотіло-

ся покидати веселе місце, та хіба ж можна від отакого «військового сухаря», як називала його Ліляна, сподіватися чогось кращого?

А вже через день Ліляна й справді виїхала на село, і батько її зітхнув вільніше, ніби звалив з плечей цілу гармату. Тепер він спокійно походжав вулицями з нейлоновою авоською, напханою петрушкою та іншою зеленню, і навіть насвистував якийсь старовинний військовий марш. Йому тепер було байдуже, що роблять хлопці. Якось він навіть сам завернув до повітки, щоб поглянути, як там посугуваються справи з ремонтом автомашини, ну і, може, дати пораду молодому технікові. Румен вислухав старого, а на прощання навмисне поручкався з ним і забруднив полковникові руку мастилом. Полковник одразу цього не помітив, і, ненароком торкнувшись брудними пальцями обличчя, залишив на ньому масні сліди. Це розвеселило дітлахів, що обсіли паркан, мов горобці.

«Яке майбутнє може бути у цього парубка? І що б він мав у минулому, коли б не військова служба, з якої він допіру повернувся?» — часто міркував Мусинський, радіючи з того, що вирядив Ліляну до села.

Звичайно, Румен дуже сердився на полковника за цей демарш. Може, саме тому, з почуття помсти, і забруднив він йому руки і висвистував під вікнами вранці арію тореадора... «Цей гульвіса вирішив-таки загнати мене у божевільню!» — лютував Мусинський і щільно зачиняв балконні двері.

Але хлопцевим витівкам не було меж.

Кожного ранку він прокидався вдоволений тим, що може непомітно вислизнути з ліжка і там, у повітці, шпортатись цілий день біля своєї трофейної машини. Досить-таки понівечене й пожмакане було оте DKW. Та Румен його не кидав.

Захоплений своєю справою, він навіть не помічав пробудження кварталу. І першою людиною, яка нагадувала йому, що на дворі вже ясний день, був звичайно полковник запасу. Суворий і неприступний, Мусинський завжди з'являвся на балконі в один і той же час, підозріливо прислухався і оглядався довкола, по-старечому покашлював та бурмотів (Мусинський розмовляв з куркою, наливаючи їй воду в бляшанку) — і все це будило в Руменових грудях принишклого біса, примушувало його насвистувати й шпурляти маленькі камінці в полковникові вікна.

Останнім часом Румен майже не вилазив з повітки і навіть не ходив обідати. Довкола нього юрмилася, допомагаючи, ціла зграя квартальних хлопчаків. Часом він посилає їх на завод до бая Стефана попросити якогось гвинта чи гайку. Хлопці нав-

випередки — хто перший! — сідали на заржавілій велосипед — теж витвір Руменових рук — і мчали виконувати його доручення. Технічний хист юнака зовсім підкорив дітей, і вони ладні були зробити для Румена все, що завгодно. Приємно було стояти в повітці, у відкритій механічній майстерні й дивитися, як спритно працюють Руменові руки! Колись на цьому місці складали дрова і засипали вугілля, але ось уже кілька років підряд тут стояла пожмакана, нікому не потрібна трофеїна машина. Повітка була вкрита іржавою жерстю, а з боків обкладена цеглою, яка трохи захищала хлопця од вітру та дощу. Румен приладнав тут ковадло, поставив робочий стіл, закріпив на ньому невеликий токарний верстат, потім щось подібне до бормашини, змонтував невеличку циркулярку, розіклав на полиці та на столі терпуги, молотки, гуму, насоси, гумовий клей, бляшанки з мастилом тощо. Увечері все це начиння він ховав у дерев'яну скриню й замикав величезним замком. Незамкненими лишалися тільки токарний верстат та свердло, але вони були так міцно пригвинчені, що навряд чи кому спало б на думку їх красти.

Правду кажучи, трофеїна таратайка була не зовсім безнадійною. А з'явилася вона на подвір'ї у полковника ще наприкінці війни. Нікому вона не була потрібна і, щоб не заважала, Мусинський наказав її викинути на звалище. Тоді Румен пішов до «дядька Мусинського» й попросив у нього дозволу притягти машину в повітку. Мусинський відповів згодою: давай, мовляв, тягни, практикуйся! І от, прив'язавши мотузок до машини й запрягвшись у неї, Румен приволік оту біду на подвір'я і заходився то розбирати, то складати її на радість дітлахам усього кварталу.

Коли Румен повернувся з армії, машина була зовсім у безнадійному стані. Двоє коліс із неї було знято, кузов поржавів, кермо погнулось, двигун припав товстим шаром пороху й павутиння. До всього того чиясь кішка влаштувала собі лігво на проперті шкірі заднього сидіння й там окотилася. Румен вжахнувся, але тут же засукав рукава й заходився ремонтувати цей непотріб, на який вже ніхто не міг претендувати. Машина була його, і він завзято почав її обновлювати, докладаючи всіх знань, яких набув у автополку, де пройшла його військова служба.

Спочатку на це ніхто не звертав уваги. Усі вважали, що хлопчина прощається із своєю іграшкою. Однаке через два тижні іграшка несподівано загурчала й запирхала. Полковник запасу перехилився через поручні свого балкону й прислухався. «Що це там? — подумав він. — Ач, привласнив

мою машину, шибеник!» Наступного дня мотор загурчав знову. А через два-три дні колеса, як не дивно, викотили перехняблений кузов машини на подвір'я. Мусинський не повірив власним очам. Невже це можливо? Стара таратайка раптом воскресла. «Привласнив мою машину, шибеник!» — знову подумав Мусинський і зійшов униз, до дерев'яної прибудови, де жила баба Марійка, Руменова мати, разом з дочкою та зятем — колишнім жерстянником, а нині робітником заводу. Веселинова — низенька, моторна жіночка — була не така вже й стара; проте лицезріло було пооране цілою сіткою глибоких зморщок, через що усі й називали її бабою.

— Гм, вибачайте, — сказав Мусинський, — але я хотів поцікавитись, чи багато грошей витрачено на ремонт машини?

Баба Марійка скрестила руки на грудях і за звичкою почала скажитись:

— І-і, не питайте, товаришу Мусинський! Я вже не знаю, що й казати. Może, хоч ви допоможете...

— Чим? Хіба що сталося? — аж подався вперед полковник.

— Отож відтоді, як повернувся він з війська, ні копійки не приніс у хату. Я ж удава, і яка там у мене пенсія! Поки чоловік був живий, гроші водилися в хаті, а нині сама дивуюсь, як це я вам іще за квартиру плачу...

Мусинський зверхнью поглянув на жінку.

— А що, власне, сталося?

Баба Марійка виклала всі свої тривоги щодо синового майбутнього, й попросила Мусинського порадити, що далі робити.

— Треба звернутися в комсомольську організацію, — порадив їй полковник і, трохи помовчавши, знову спитав: — Я про машину питаю: сам він її відремонтував, чи йому допомагав хто? Про гроші питаю: витрачалися якісь суми, чи ні?

— Нічого не знаю, товаришу Мусинський. Я в тих машинах тямлю стільки ж, як і ви. Що робить, як робить — нічого не знаю... Тільки ото тягає усяку всячину — то гуму, то насоси, то різне залізяччя... Оце з зятем якось посварився... А які там гроші тратить і де він їх бере — біс його знає. Тільки чого це ви питаете, сусіде? — раптом спохватилася баба Марійка, підозріливо заглядаючи Мусинському в вічі.

— Так, цікавлюсь.

— І чого б це?

— Просто цікаво...

— Не знаю, товаришу Мусинський, нічого не знаю. Певно, сам собі морочить голову. Ще з малечку тягне його до техніки... Бувало усе копирсається з батьком у всяких там машинах. Та й зараз у нього повна хата різного мотлоху.

— Цікаво, — сказав Мусинський. — А чи не можна туди заглянути?

— А чого ж, будь ласка! — заметушилася баба Марійка, широко розчиняючи двері.

Мусинський переступив поріг і увійшов у скромну дерев'яну прибудову, що складалася з невеличких сіней, двох кімнаток і кухні, в якій цілий день поралася стара.

— Заходьте, прошу вас, до кімнати... Трохи тіснувато але нічого не поробиш... Як збудують нові будинки, то й ми вже заживемо краще. Прошу, заходьте, будь ласка.

Полковник нагнувся, щоб головою не вдаритись об одвірок, і ступив у Руменову кімнату. Ніколи в житті йому не доводилось бачити такого захаращеного різним залізяччям та інструментами, розвішаними навіть по стінах, приміщення.

— Гм, цікаво, цікаво... — бурмотів він, озираючись по кімнаті. — І всі ці інструменти належать йому?

— Авежж. Від батька йому дісталися... А оцей старий годинник, що висить на стіні, бачите? Румен сам його склав з коліщаток та гвинтиків. І нащо ти, сину, — кажу я, — морочиш собі голову, адже тепер стільки нових гарних годинників. А він мені свое: «Воно то так, але ж цей годинник грає!...» І справді, як накрутиш якусь там пружинку, він починає грati. Або ось ця пастка для мишей, що стоїть під вікном. Зловити мишу й одразу починає кричати, як людина... І поки не підійдеш та не натишеш на якогось там гудзичка, не замовкне. Це, Румен каже, сигнал, що миша спіймалася... А ось цю машину він теж сам вигадав. Покрутиш ручку — й одразу починає сік текти з яблук та інших фруктів... Є в нього й іграшки... Оцей паровоз, наприклад, сам і вперед і назад їде... Ще й свистить, мов справжній...

Баба Марійка водила полковника по кімнаті й захоплено розповідала йому про особливості кожного синового винаходу. Мусинський обережно і трохи недовірливо розглядав залізо, що вже взялося в деяких місцях іржею, і мовчки посміхався.

— Либонь ви, сусідко, живете його розумом, га? — вколов словами і зверхнью глянув на жінку, що й справді дещо захопилася.

— Що ж робити, товаришу Мусинський, з ким поведешся, від того й наберешся... Колись мій чоловік, царство йому небесне, тільки з залізяччям і вовтузився... А тепер хлопець. Он дочка, хоча й за жерстянником, а не дуже-то цікавиться цими справами. Вона все більше по господарству...

— Так, — погодився з нею Мусинський, — це в значній мірі залежить од нахилів людини.

— Отож і я кажу — від нахилів... Біда тільки, що грошей не приносить до хати.

День у день шпортається біля того автомобіля, а грошей ніде взяти. Краще було б, якби він десь працював на заводі. Був же тоді поступив...

— А чом тепер не працює?

— Хіба я знаю? Майже щодня торочу йому про це.

— А він що?

— Ось, каже, закінчу машину, тоді вже.

— Так,— багатозначно мовив Мусинський і рушив до дверей. Стривожена баба Марійка мовчкі потяпала слідом за ним.

— Почастувати б вас чим-небудь,— за-бідалася вона зненацька, коли гість уже виходив з хати.— Ах ти, боже май, яка ж я недотепа... Верніться, будьте ласкаві, я почастую вас смачним вишневим варенням. Дочка наварила минулого літа... Зайдіть, будь ласка!

— Дякую, дякую,— сухо відказав полковник, маючи ціпком на собачку, що кинулася йому назустріч.— Іншим разом я спеціально прийду в гості, а зараз ніколи!

Він повагом рушив по подвір'ю, наблизився до повітки й зупинився, щоб іще раз поглянути на машину. Румена не було видно. Діти доповіли, що він на велосипеді поїхав купувати спеціальної фарби для заліза. Мусинський багатозначно покрутів ціпком і посунув до відділення міліції, щоб поговорити з майором Младеновим. «От зараз побачимо,— міркував він дорогою,— чи можна привласнювати чуже майно».

го не подарує. Майор Младенов погодився, що полковник і справді має право скаржитися, і між іншим поцікавився, чи була машина зареєстрована і на чиє ім'я. Мусинський на це нічого певного відповісти не зміг.

Розмова в міліції тільки схвилювала полковника і додому він повертається вкрай розлючений. Коли він увійшов у дівір і побачив під повіткою Румена, оточеного цілою ватагою дітлахів, почуття власності спалахнуло у нього в грудях іще з більшою силою. Розхристаний і розпатланий, Румен фарбував машину. Його кучерява чуприна перепліталася з сонячним промінням, що сьогодні особливо щедро сипалось на подвір'я. Румен був зодянений у звичайні бавовняні штани, вимощені мастилом, рукава його картатої сорочки, яка раз у раз вилазила з-під штанів, були засукані, спіtnільний і червоний від напруження хлопець здавався дорослішим і мужнішим. Мусинський навіть розгубився, побачивши зосереджений вираз на його лискучому вилицюватому обличчі, його чорні очі, горбатий ніс і зведені брови, над якими височів рівний і, наче обтесаний сокирою, спіtnільний лоб. Циганкуватий, худорлявий, добре пропечений сонцем, з міцними широкими щелепами і злегка випнутим підборіддям, він здавався б іще дорослішим, коли б не дитяча посмішка, яка цілком несподівано, ніби промінь прожектора, часом осявала його лице. От і зараз він усміхнувся, забачивши полковнику, що ніби скам'янів у нього за спиною, вражений дивовижним переворенням автомашини.

— Добрий день, товаришу полковник,— весело привітався Румен, махаючи щіткою по заржавілому залізу кузова.— Як вам здається, вийде що-небудь?

Мусинський одразу не відповів. Очі іого неспокійно забігали. Він хвилювався і не знат, з чого почати. До того ж його бентежили хлопчаки, що стояли стіною по той бік машини. Скажеш проти Румена слово— і вони можуть з галасом накинутися на нього. Ні, краче вже помовчати. А прийде час, він доведе на неї свої права.

— Вийде,— кинув похмуро,— як не вийти! Мотор справний, кузов міцний... Неодмінно вийде!

— Пробачте, будь ласка,— почав Румен і, підморгнувши хлопчакам, голосно додав:— Тільки не забрудніться фарбою, товаришу полковник!

Мусинський прийняв це за колючий жарт. Він круто обернувся і мерщій подався геть. Діти навіть не глянули йому вслід. Румен спохмурнів і ще зосередженіше замахав щіткою. За годину верхня половина машини вже вилискувала чорним лаком, а по обі-

5

Думка, що машина належить йому, не залишала полковника. І поки Мусинський дійшов до міліції, він уже виголошував ціле обвинувачення проти викрадача автомашин. Справді, ця таратайка, подарована колись полковникові як непотрібна трофеяна річ, була його власністю. Але тоді він не міг скористатися нею і наказав викинути її, як непотріб, на звалище, щоб не збирати у дворі хлопчаків з усього кварталу. Тепер— інша справа. Тепер машина працювала, і треба було принаймні спитати її колишнього власника: згоден він, щоб машина працювала, чи не згоден?

Міркуючи так, Мусинський непомітно дістався до міліції. Майор Младенов уважно вислухав його, задав кілька запитань, які стосувалися права власності на машину, і пообіцяв, що міліція неодмінно займеться цією справою, хоча шансів у Мусинського небагато, оскільки він сам викинув машину на звалище. Від такого висновку начальника міліції Мусинський розгубився, але трохи згодом опам'ятався і заявив, що так цьо-

ді була пофарбована й нижня частина.

А скільки було тривог, клопоту і хвилювань, коли машина вперше вийшла з подвір'я! Зібралася весь дитячий світ; дехто з дітлахів повилазив на паркани й дерева, інші юрмилися на вулиці, перед самими ворітами, щоб зблизька роздивитися машину. Серед цього строкатого натовпу дітей подекуди мелькали обличчя дорослих. Поміж ними мав бути Й Мусинський, та розсудливість і гордість перемогли: він стояв на балконі і звідти спостерігав за всім, що відбувається внизу. Серед дитячого лементу хтось жартома гукнув: «Давайте натягнемо стрічку й переріжемо її!» Дістали десь мотузок і натягли його перед ворітами. Румен не зважав на ці жарти. Він зосереджено крутив ручку, і струмки рясного поту бігли в нього по чолу.

— Румене! Румене! — кричали нетерплячі дітлахи.— Покатай нас, Румене!

— Поки сам не випробую — ніяких пасажирів! Ану, стережіться! Геть з дороги, щоб не розчавив кого! Гей, ти, боса команда, кому я кажу!

— Покатай, Румене! Покатай!

— Я вже сказав — ні. Геть з дороги!

Він кинув у багажник ручку, якою заводив машину, ще раз тицьнув ногою в колесо, оглянув фари, відчинив дверцята й сів у тісну кабіну за кермо, що сягало йому майже до підборіддя. Потім натиснув на сигнал. Натовп притих. Хтось перетнув мотузок.

— Ану, стережись! — якийсь височенький русавий хлопчик наводив порядок.— Ви що, не чуєте? Відчиняй ворота! Давай трохи лівіше, тепер направо! Прямо! Давай!

Румен бездоганно проїхав у вузькі ворота, не перестаючи сигналити. Дітлахи то відскакували, то знову налітали, як горобці, й бігли за машиною, мов очманілі. Чорне DKW похитувалось, підскакувало й пирхало, залишаючи за собою шлейф синюватого диму.

За кілька хвилин подвір'я спорожніло. Гамір віддалявся, мов грім, поки остаточно не стих десь у кінці кварталу. Мабуть, виїхали на поле, де можна було спокійніше випробовувати мотор.

Аж тоді Мусинський залишив балкон і зійшов униз посидіти на лаві. Машина рухалася!.. Мотор гурчав!.. Тепер полковникові не лишалося нічого іншого, як пред'явити на неї права. Однак його відразу ж охопив сумнів, бо він доладу не знав, що робити з цією старою, кумедною таратайкою. А може, краще продати її хлопцеві, збавивши трохи в ціні за його працю й клопіт? Це буде, мабуть, найрозумініше і найприйнятніше рішення. А то ще почнуться різні пересуди, розмови, які ні до чого доброго не приведуть. «Обскакав мене чортів пару-

бок,— злостишся він,— а я тепер тільки дивлюся на нього й лупаю очима! Ні, треба негайно продати хлопцеві машину. Тільки де ж він тепер візьме грошей?» Мусинський сидів, розмірковуючи над цим питанням, коли йому подали листа. Лист був від Ліляни. Він одразу впізнав її почерк і тієї ж митті розірвав конверта. Гарячково й схильовано пробіг очима рядки дрібненьких, красиво нанизаних літер. «Слава Богу! — полегшено зітхнув полковник, дочитавши листа.— Хоч про тебе можна не думати!.. Бо коли б ще ти тут була, хтозна, як обернулася б справа. Либонь, і ти цвіла б у цій таратайці і навіть з міліцією тебе звідти важко було б витягти!» Він нахилився і, вдоволено посміхаючись, знову почав читати. «Розумна дівчина,— думав полковник, щасливо похитуючи головою,— не підвела. Бач, не погребувала поїхати до дядька Ігнатія в село... Браво, Ігнаті!.. Праця облагороджує людину... Але що вона там робить?.. Ет, щось та знайдеться. Воду носитиме — і то добре!» Він утретє почав читати листа, коли з вулиці знову долинув гамір. «Ідуть! — подумав полковник і, страйвожений, підвівся з лави. Не хотів, щоб його застали у дворі. Та й не мав охоти зараз сваритися з дітьми. Лист остаточно розніжив серце старого воїна, і не можна було знову впадати в гріх.

Ідучи до себе, він здибав бабу Марійку з квартою свіжого молока.

— Куди це ви поспішаєте, сусідко? Синові молочка несете?

— Та синові, кому ж ішев! — забідкалася жінка,— цілий день і різки в роті не мав...

— Треба, треба,— глибокодумно зауважив полковник.— Здоров'я — основа всього!

Хмара пилу наблизялася до воріт. Мусинський швидше ступив на сходи, миттю сховався у своїм домі, ніби в фортеці, починяв усі вікна, щоб не чути було з вулиці шуму. Потім сів у найглибше і найзручніше крісло поблизу від балконних дверей, взяв на руки собачку і знову заходився читати листа.

6

У мирі й злагоді жили колись дві сім'ї. Вони дружили і, як могли, допомагали одна одній. Мусинський хоча й посідав у житті вище становище, проте не сторошився своїх сусідів, не гордував ними. Веселинови були люди скромні і справно платили гроші за квартиру.

Петр Веселинов, машиніст локомотива,

що кілька років тому загинув під час якоїсь аварії на залізниці, мав незлобливу, веселу вдачу. «Привіт народній армії!» — завжди вітався він до Мусинського, особливо коли був напідпитку, й ляпав його по плечу. Мусинський не кожному дозволяв отак за панібратом поводитися з собою, але народ є народ. Полковник терпів залізничника, як бувало терпів солдатські онучі. Дивно, але казарма зі своїм незмінним смородом чобіт і онуч прищепила старому служаці деякі демократичні риси, яких він і сам у собі не помічав. Можливо, цьому сприяло його демократичне походження (син крамаря з якогось прибалканського містечка) та служба в різних провінціальних гарнізонах. Одне слово, від офіцера в нього лишилася тільки військова виправка, звичка голитися щоранку, пристрасть до нудних і довгих промов та суворий погляд. Полковникові ліберальні уподобання, що випливали здебільшого з його упертої вдачі та ще з надмірної любові виголошувати промови, спричинилися до того, що він протягом довгих років змушеній був служити в найглуших і найвіддаленіших гарнізонах країни. Хтозна, як це сталося, однак одразу після Дев'ятого вересня¹ він став громадянином Софії, оселившись у власному будинку, вступив до Вітчизняного фронту й почав виголошувати промови.

Веселинови жили внизу, в прибудові, мали двох дітей — дочку й сина. Дочка була старша, вже заміжня, а син — зовсім іще зелений, і невідомо було, що з нього вийде. В їх тісній квартирі завжди було повно гостей, що раз у раз наїжджали чи приходили з провінції. Сюди зносили кошики з провізією, тут влаштовували бенкети, гостинно запрошууючи перехожих з вулиці у двір, до столу, під крислату вишню.

Колись і я товаришивав з Петром, мені теж доводилося там бувати, і я добре пам'ятаю все, як воно було. Весело і дружно жили ми з цією робітницею сім'єю, що глибоко пустила своє коріння і в провінції, і в Софії.

Румен був викапаний батько, як любила казати стара. Він успадкував од нього любов до машин і до всього, що в народі звалося ремеслом. Петр завжди хвалився здібностями свого хлопчика. «Уявіть собі, — розповідав він друзям, — Румен уже змалечку тягнеться до електричних приладів!». Пізніше, коли хлопець підріс, він привів його на паровоз і дав малому натиснути на гудок. Машина заревла, хлопчик з переляку опинився на купі вугілля, а Петр з кочегаром мало не луснули від сміху.

Захоплений технічним обдаруванням сина, Петр купив йому невеличкий токарний верстат та інструменти і влаштував у повітці справжню майстерню. Румен захопився технікою. Він годинами чаклював біля верстата, занедбав уроки і почав хапати двійки у школі.

Дружба між батьком та сином усе міцнішала. У повітці накопичувався різний мотлох. Тут валялися розібраний велосипед, деталі автомобінів, величезний годинник цокав, наче кінські копита.

І батько, і син були тоді схожі на дітей, що змагаються між собою в пустощах. Вони сердились один на одного за інструменти чи за якусь там залізяку, сперечалися, кому першому працювати на токарному верстаті. Здавалося, що залізничник перевтілився у велику веселу дитину, що лише тепер він переживав своє дитинство. Насправді ж причина цього полягала в іншому: батько дуже любив свого сина, і через те й сам захоплювався його іграми.

Смерть обірвала цю веселу дружбу, і Румен лишився на самоті зі своїми машинами та інструментами. Хлопчик важко переніс утрату батька, та згодом молодість взяла своє — туга розвіялась. На згадку йому зосталися батьків інструмент та його щира посмішка.

Спочатку мати стояла осторонь від техніки. Вона відчувала якийсь незрозумілій жах перед залізом, боялася таємничого цокання механізмів, одноманітного гудіння свердла. Не могла спокійно дивитись на пожмаканий, засмальцюваний одяг, який потрібно було потім прати. Все довкола в її хаті і на подвір'ї нагадувало величезне залізне коло, що без упину крутилося, ляштало, стукало і виривало її вночі з обіймів сну. Довго через ті привиди вона страждала і мучилася, поки нарешті не звикла. Призвичайлась до іржаво-кислого запаху заліза і не могла вже навіть уявити, щоб колись для неї хліб був солодким без цього запаху. Тому, коли чоловіка не стало, вона одразу ж вирішила навчити сина батьковому ремеслу. Хлопець закінчив середню школу, і коли пішов до армії, баба Марійка вже не турбувалась про його майбутнє.

Повернувшись додому Румен змужнілим і дорослішим, але розум у нього, здавалось, лишився той самий. Мати кілька разів пропонувала йому облишити дитячі іграшки та взятися до якоїсь серйозної справи. Кілька разів ходила вона на машинобудівний завод, що містилася в кінці вулиці, розмовляла з директором, зустрічалася з баєм Стефаном, начальником мартенівського цеху. Бай Стефан був двоюрідним братом баби Марійки і нерозлучним другом її покійного чоловіка. Він одразу погодився взяти Румена до себе — спочатку учнем, а потім

¹ 9 вересня 1944 року в Болгарії почалося всенародне повстання проти німецько-фашистських захарбників і була встановлена народна влада.

зробити з нього собі помічника і справжнього сталевара, бо старий робітник готувався вже йти на пенсію.

Румен погодився, якийсь час він ходив на завод, але потім несподівано взявся ремонтувати трофейну машину й перестав з'являтися на роботу.

«Вживайте заходів, товаришко Веселинова! — казали всі. — Пильнуйте, поки не пізно!» Але яких саме заходів уживати? Як пильнувати?

Звідусіль вона чула поради та попередження. А Мусинський так той прямо сказав, що бачить її сина вже за гратахами в'язниці, особливо після того, як він привласнив його, полковнику, машину. «Справді, — казав Мусинський, — я дозволив йому витягти її з ями, але ж я не дозволяв її привласнювати!.. Окрім того, до вашого відома, деякі деталі взяті просто з заводу... А як це називається?!

Баба Марійка уважно слухала полковника, винувато скрестивши руки на грудях, і, щоб додогодити цьому суворому чоловікові, журно зітхала та охкала, але, як і всяка мати, не кинула жодного докірливого слова проти сина.

Почали дорікати їй за Румена й наблизі родичі. Зять з дочкию заявили, що відділяться від неї, якщо Румен не піде на роботу і не вноситиме своєї пайки у спільну сімейну касу. Минув якийсь час після цієї погрози — і жерстяник наказав своїй дружині готовувати їжу окремо. Це не дуже розтривожило бабу Марійку, бо вона мала пенсію, якою зрештою могла прогодувати і себе, і сина. Але чому всі так узялися за її хлопця? Чого їм треба від нього? І наперекір усім вона почала його захищати, обіцяючи, що незабаром він вилюдніє, що знову повернеться на завод, як тільки відремонтує машину, що, мовляв, і батько був такий самий шибайголова, проте свого часу порозумішав і заробляв немало грошей.

Час минав, і справи у Румена почали налагоджуватись, особливо після того, як вулицями кварталу помчала відновлена машина, в яку він одразу ж посадив Гошо-фаготиста і свою матір. Добрим і послужливим був Румен. Хто б не попросив його, він завжди охоче допомагав. То підвезе когось машиною до лікарні, то підкидав сусіда на вокзал, то перевозив пожитки якогось діда... Люди так звикли до Руменових послуг, що мало не вважали його таратайку за квартальний автобус. Лише Мусинський не сідав у машину, оскільки вважав, що вона — його власність, незаконно загарбана Руменом, і все нахвалявся повернути її назад. Однак погрози його летіли на вітер, бо Румен уже мав дозвіл та інші документи, необхідні власникові легкової авто-

машини. В цьому йому дуже допоміг майор Младенов, бо таки всі бачили, що Мусинський був неправий. Отже, справи потроху налагоджувались. Лишалося тільки повернутися Руменові на завод, і всі б тоді одразу змінили свою думку про нього.

...Ta глечик розбився об кам'яну підлогу і розлетівся на друски!

Десь на початку липня, коли вже справді по-літньому припекло сонечко, Румен і Гошо-фаготист несподівано зникли.

Першими про це довідались діти, вони щодня тільки те й робили, що допитувались у баби Марійки: де Румен? Де машина? Чи скоро повернеться? Баба Марійка впевнено відповідала, що син незабаром повернеться, що він ненадовго поїхав у село, проте й сама не вірила в те, що казала. Коли вона вже якось зібралася до майора Младенова за порадою, цілком неждано повернувся з мандрівки Гошо-фаготист. Це був високий на зріст худорлявий юнак, з русявою чуприною та лукавими синіми очима, що сміливо зиркали з-під лоба, мовби викликаючи всякого до бою навкулачки. Гошо вважав себе неабияким силаком, хоча насправді був кволий, мов кошеня. А повернувшись він геть виснажений, аж чорний, і ніби в чомусь винуватий.

— Що сталося, Гошо? — скрикнула баба Марійка, забачивши його на порозі. — Де Румен?

— Не знаю, — відповів той, похнюпивши голову. — Нічого не знаю.

— Як то не знаєш? Адже їхали ви разом?

— Їхали. До Варни, а потім розійшлися.

— До Варни? Що ж ви робили там?

— На пляжі були... А потім посварились і розійшлися.

— А куди ж він поїхав, Румен?

— Не знаю. Здається, в Південну Болгарію... Ми через те й посварилися: він хотів їхати в Південну Болгарію, а я — в Північну! Ну, і... трохи подряпалися... Тому я повернувся поїздом. А тепер ось вирішив зібрати свої бебехи, бо переходити гратеги в інший ресторани... Далеко звідси, аж на Панчаровському озері.

Стара ходила по хаті, мов неприкаяна, а Гошо тимчасом збирав свої речі й мовчав, ніби приховував якусь таємницю. Баба Марійка кілька разів поривалася вивідати щось у мовчазного парубка, але той лише повторював: «Не знаю, не бачив, можливо, так, ні!» Він повиносив усе своє шмаття, навантажив його на ручний візок і рушив у невідомому напрямі. Зник Фаготист, пропала й надія хоч що-небудь дізнатися про Румена. Звістка про його втечу сполосила весь квартал. А одного ранку полковник запасу,

йдучи до бакалійної крамниці, зустрів у дворі бабу Марійку і таємниче сказав їй.

— Міліція вже натрапила на його слід... Я розмовляв з майором Младеновим!

Баба Марійка злякано подивилася на нього.

— Будьте певні... Його, як миленького, приведуть... Їх там ціла банда!

— Та що це ви таке кажете, товаришу Мусинський?

— Е-е! Хлоп'ячі витівки... Адже я попереджав! А тепер — Варна, Бургас, Золотий пляж, іноземці, іноземки... Отак воно завжди, коли вчасно не вжити заходів!

Баба Марійка сіла на лаву й задивилася на подвір'я, обсаджене вишнями, та на порожню повітку. Невже так давно була весна?! Квітували вишні, потім зав'язалися й дозріли плоди... Нині вже й вишні вона обірвала, і варення наварила!. Їй хотілося плакати, але серце противилось, коли вона бачила самовдоволене обличчя Мусинського, що пихато походжав по двору, мов той півень. Краще поплакати в хаті на самоті, ніж на людях. Вона встала й неквапливо зачовгала до своєї халупи.

то, а начальників міліції мало! Бери й виховуй людей!

Довгий, важкий і складний шлях! Голова його полисіла, а те волосся, що лишилося, геть посивіло. Сині очі набули якогось суворого, металевого бліску, немовби в них відбилися холодні й лихі погляди злочинців, з якими він мусив стрічатися й розмовляти. Одразу всього зла неможливо знищити, а майор колись мріяв створити й налагодити ідеальний світ! Нині він став терплячішим і спокійнішим, хоча іноді і втрачав над собою владу.

По дорозі до міліції він за звичкою заглянув у двір, чи не повернувся, бува, Румен, і йому стало прикро на душі, коли він побачив порожню повітку. Знову в його стомлене серце ринули передчутия, бо не було в нього бажання переслідувати сина свого найкращого друга минулих літ. Крім того, він до певної міри вважав себе Руменовим опікуном. Які дурниці! Хіба це допомогло?! Хлопець живе за якимись іншими, своїми законами.

Майор Младенов докоряв собі за недбалість до сім'ї бая Петра, але й він також не знат, з чого почати, щоб допомогти вдові.

А втім, серйозних підстав для тривоги не було. Справи на Румена не було заведено. Бійок та крадіжок за ним не помічалося. інших компрометуючих вчинків — теж. І все-таки майор почував себе трохи ніяково. Хлопчина зовсім пустився берега, і ніхто не подав йому руку допомоги.

Прийшовши на службу, Младенов насамперед почав переглядати поточні справи, що лежали в зеленій папці з учорацького дня. Та ледве розгорнув він папку, як задзвонили телефони. Потім увійшла секретарка і висипала на стіл цілу купу листів та заяв, доповівши при тому, що в прийомній на нього чекають четверо громадян і дуже наполягають, щоб він їх негайно прийняв. Колесо закрутися! Тепер уже майорові ніколи було навіть дихнути вільно.

Переглядаючи листи, Младенов несподівано натрапив на телеграму, которую мало не відкинув у загальну купу.

Він дуже рідко одержував телеграми, адресовані йому на службу, і тому здивувався, бо не був у цей день ані ювіляром, ані іменинником. Дружина й діти були вдома. Батьки давно померли. Сестер і братів у нього не було. Кому б то спало на думку його турбувати?

Він узяв телеграму й мершій розгорнув її. Як у всіх телеграмах, в ній було написано лише кілька слів. Майор надів окуляри й повільно прочитав: «Сьогодні ми зареєстрували шлюб. Підготуйте батька. Ліляна і Румен». Важко було здивувати чимось і схвилювати майора Младенова, адже завдяки

7

Майор Младенов не поспішаючи крокував до відділення міліції. Був він низенький на зрост, опасистий, з круглим добродушним лицем, посірілим од безсонних ночей і напруженої роботи. Скільки вже разів нахвалявся він покинути все й не думати більше про свою службу, але завжди щось неприємне траплялося в районі, виникала якася історія, яку він мусив розплутувати. Та й хіба мало різного клопоту! Одні сваряться за квартиру, інші б'ються у себе в хаті, там хулігани в парку напали на дівчат, там спалахнула пожежа, а там катастрофа... Без упину деренчать телефони в міліції, раз у раз хтось кличе на поміч, або шукає захисту й порятунку в майора... Цікаво, а кому він подзвонить по телефону і скаже, що страшенно втомився? Що серце його більше не витримує, що кров'яний тиск у нього знову підвищився? Що вночі він не може заснути? Що часом не може навіть спокійно пообідати?

Колись він відмовлявся од цієї служби. Вийшовши з в'язниці після Дев'ятого вересня, він хотів повернутися в рідне село і вчителювати в школі, де колись викладав історію. Це його вабило, цього його навчали й політичні в'язні протягом трьох років, відбутих у Софійській центральній тюрмі. Але йому сказали: вчителів-істориків бага-

своїй службі він був завжди у центрі найсенсаційніших пригод. Та цього разу він і справді був приголомшений! Обличчя його зблідло і з грудей мимоволі вирвалося приглушене зітхання. «Гм, добре діло! А хто ж мене підготував?» Він знову взяв телеграму, ще раз перечитав її і знову поклав на стіл. «Не може бути! Ці діти просто подуріли!»

Майор устав і неспокійно почав міряти кроками свій широкий кабінет. Так він робив щоразу, коли траплялося розбирати якусь складну й заплутану справу. Але яка тут справа? Тут все було ясно. «Сьогодні зареєстрували шлюб!» Він клацнув пальцями і несподівано засміявся. Саме в цю мить задзвонив телефон. Майор узяв трубку і, тамуючи сміх, бадьоро й весело озвався: «Я слухаю. Хто говорить?» Але, почувши у відповідь засмучений голос вдови Веселінової, одразу посерйознішав.

— Товаришу Младенов,— квілила баба Марійка.— Чи не можна мені до вас на хвилиночку?

— Можна, звичайно, але... в якій справі?— пробурмотів майор.— Я зараз дуже зайнятий... Ви щось про Румена хотіли дізнатися?

— Егеж, про нього, бузувіра... Дуже погані речі розповів мені товариш Мусинський, і я місця собі не знаходжу. Чи ж правда все те, товаришу Младенов? — допитувалась жінка.

Майор зовсім заспокоївся. Він посміхнувся й рішуче відповів:

— Нічого страшного немає, не хвилюйтесь!.. Коли б щось трапилося, я одразу ж повідомив би вас...

— Дякую, товаришу Младенов, вибачайте...

Майор обережно поклав трубку, поглянув на телеграму й знову почав сміятись. «Нічого собі історія,— похитував він головою.— Бач на яку місцю уповноважили мене бісові діти! Тепер побачимо, як пощастить підготувати Мусинського!»

Він натиснув кнопку дзвінка і, коли увійшла секретарка, наказав їй:

— Скажіть моєму заступникові, нехай прийме всіх громадян... Коли ж хтось буде наполягати, щоб я особисто його вислухав, нехай прийде через годину! А зараз не можу, бо маю негайну справу.

ліві рішення, він був у захопленні від учинку Румена й Лілі. Майор уже бачив гучне весілля, на якому і він кине лихом об землю! Ще працюючи сільським учителем, він навчився грati на гайді¹. Але вже бозна-відколи його гайда беззвучно висіла в комірчині. Тепер він дістане її і загуде полковникові просто у вуха! А яку рученицю² вшкварити! «Зрештою, так бувало з усіма, так було й зі мною...— думав майор.— і я колись викрав свою жінку!»

Коли майор підійшов до знайомого подвір'я, він був сповнений рішучості. Але, на превеликий подив, ні у Мусинського, ні у Веселінових нікого не було вдома. Всі кудись порозходились, можливо, на базар. І це трохи вгамувало майорів ентузіазм. Він повернувся на подвір'я і сів під крислатою вишнею на лаву.

Там він посидів хвилин з десять і хотів уже йти, коли біля воріт показався Мусинський. Полковник ступав, гордовито задерши голову, ніби йшов на параді попереду цілої колони війська, розмахуючи нейлоновою авоською і не помічаючи гостя, що сидів під вишнею. Младенов озвався до нього перший.

— О, майор! — здивовано гукнув Мусинський.— Доброго здоров'я! З якої це нагоди? Щось новеньке?

— Доброго здоров'я, товаришу полковнику! — посміхнувся Младенов.— А я завжди приношу добрим людям хороші вісті!

— Хіба й ми належимо до них?

— Аякже! Звичайно.

— Ну, тоді ласкаво просимо... Ходімо нагору... Зваримо по чашці кави або поласуємо вишневим варенням... Адже ти любиш вишневе варенячко?

— Та вже ніде правди діти, є така вада!

— І в мене. От і домовились... Ходімо!

Майор Младенов озирнувся довкола і раптом хтозна-чому вирішив, що тут йому буде зручніше виконати свою місію, і тому запропонував полковникові лишитись у дворі, бо тут, мовляв, сонця багато і повітря таке свіже... Навіщо ж зачинятися в задушливій кімнаті?

— І то правда,— погодився полковник.— Влітку і я здебільшого буваю на повітрі. Тоді зажди хвилину, я віднесу продукти і миттю повернуся. Давненько ми не бачились... До того ж я маю розповісти тобі деякі подробиці про нашого молодого сусіда, що останнім часом... мабуть, здогадуєшся? Тепер побачимо, хто платитиме за побиті глечики!

Мусинський посміхнувся і, наче той хлопчик, притильмом подався до своєї квартири, переслідуваний собачкою. Майор дов-

¹ Гайд — болгарський народний музичний інструмент.

² Ручениця — болгарський народний танок.

го дивився йому вслід, і його несподівано охопив якийсь страх, по спині побігли мурашки. А коли Мусинський повернувся, майор Младенов остаточно втратив сміливість. Лише тепер він збагнув, якою важкою була його місія.

— Ну, то як справи, що нового? — почав Мусинський, сідаючи на лаву і допитливо зазираючи майорові у вічі.

— Так собі, більш-менш... непогано.

— Служба йде?

— Штовхаємо помаленьку.

— Щось останнім часом я тебе зовсім не бачу на наших зборах.

— Роботи до дідька.

— Воно-то так, але ж мешканці кварталу вже починають сердитись. На зборах кілька разів порушувалось питання про хуліганство. Наводився цілий ряд фактів, про які народна міліція мусила б знати. Літній сезон особливо сприятливий для подібних проявів. Було відзначено, що народна міліція не вживає належних заходів і не ставить на місце деяких молодиків...

— Факти?

— Скільки хочеш! Добре, що я хоч Ліляну вирядив на село... Так що в мене особисто немає підстав непокоїтись і скаржитись. Але питання ставиться принципово. Скажімо, наші сусіди. Мати буквально на очах постаріла...

— І це все?

— А ти чого ще хотів, товаришу майор? Щоб на вулиці валялись покалічені люди?.. Хіба й цього не досить, щоб ужити якихось заходів? Чи, може, ти чекаєш, поки тобі в кабінет притаранять лантух з порізаними дівками?

— Ти мене просто дивуєш, товаришу полковник!

— Чому?

— Уесь світ у твоїх очах потонув у крові, зраді й брехні. Про яких це ти дівок, — майор посміхнувся.

— Чого смієшся?

— Просто смішно.

— Не розумію твого спокою! — обурено вигукнув Мусинський. — Ти просто звик до пороків молоді. Ти не задаєш собі питання, куди вона прямує? Все дивишся збоку й милюєшся нею... Браво, товаришу начальник! Можна спати спокійно, чи не так?

Полковник запасу захлинувся від красномовства. Він підвівся з лави й далі розвивав свої думки, наче стояв перед багатолюдними зборами цілого кварталу. Майор Младенов терпляче слухав його, мнучи телеграму в кишені. Він обмірковував, коли саме ткнути цьому запальному промовцеві телеграму під ніс. А Мусинський не вгавав і все виголошував філіппіки проти молоді. Він ніби шпортається у мішку з людськими вадами, діставав їх звідти цілими жменями

і з насолодою висипав майорові під ноги. Час від часу він умовкав, запитливо зиркав на свого мовчазного слухача, ніби перевіряв, чи досить уважно той його слухає, потім промовляв далі. Младенов лише похитував головою, і словесний град сипався знову й знову. Мусинський говорив, мабуть, з півгодини, а тоді одразу вмовк і сів на лаву. Тільки потому майор видобув з кишені телеграму й подав її полковникові.

— Прочитай, будь ласка, оцей документ!

Мусинський машинально взяв пожмаканий аркуш і недбало розгорнув його. Майор зблід і відсунувся трохи вбік.

Спочатку Мусинський не міг второпати змісту. Він подумав було, що телеграма стосувалася якихось зовсім інших людей, і йшлося в ній не про шлюб, а про реєстрацію якогось обладнання. Навіщо йому ця телеграма? Який же це документ? Але змить свідомість його прояснилась. Він іще раз зиркнув на телеграму, потім на майора, охнув і впав на лаву.

9

На село полетіли один за одним листи й телеграми, аж поки врешті не з'ясувалося, що винний у всьому був Лілянин дядько Ігнат! Полковник не знаходив собі місця од хвилювання. За кілька днів від його військової виправки не лишилося й сліду, руки почали тремтіти, і він безжалісно зганяв злість на собачці, що плуталася в нього під ногами. Окрім усього, ще й з дружиною посварився через оту білу ворону — Ігната. Ігнат завжди був легковажний. Ніколи нічого розумного не вчинив. Має чоловік уже п'ятдесят років, працює рахівником у ТКЗС¹, а розум у нього й досі дитячий. Ще й заспокоює, у листі написав: «Мила моя сестро і дорогий зятю, не журіться за тим, що сталося. Несподівані рішення завжди найкращі... Будьте живі й здорові... Оце зареєстрували шлюб, а весени, як зберемо врожай у ТКЗС, ушкваримо по-нашому, по-селянському, таке весілля, що аж земля загуде!» Такого листа міг написати лише Ігнат! Мусинський вже збирався з дружиною їхати на село, коли одержав від Ігната телеграму про те, що молоді на свої машині вирушили у «весільну подорож»! Стратегічні плани полковника остаточно сплутались. Він занедужав і зліг, перев'язавши собі голову рушником, змоченим у воді з оцтом.

Тим часом молодята об'їхали все чорноморське узбережжя і, засмаглі на сонці та

¹ ТКЗС — сільськогосподарське кооперативне господарство.

обвіяні солоним вітром, повернулися на свої таратайці назад у Софію.

Була вже ніч, коли вони прибули до міста. Квартал спав. Стара запорошена машина безшумно вкотилася на принишке по-двір'я.

— Аж не віриться, що ми вже дома,— боязко озвалася Ліляна, вилазячи з машини. Румен подав їй свого плаща.

— Накинь на себе.

— Справді, трохи холодно...

В нашім кварталі літні ночі інколи дійсно бували холодні, але вона мерзла не тільки від холоду. Румен загорнув її у свій плащ.

— Холодно?

— Вже ні,— заспокоїла вона його, виступуючи своїми високими каблучками. В темряві обое вони здавалися іще засмаглішими.

Він узяв чемодан і рушив кам'яною діржкою до двоповерхового будинку. Дійшовши до стежки, що вела в бік дерев'яної прибудови, вони спинилися й мовчки перезирнулись. Румен посміхнувся й легенько підштовхнув її до своїх дверей. Ліляна побігла і ще дужче почала третіти, полохливо озираючись на двоповерховий дім. У вікнах його не світилось.

Двері прибудови були замкнені, і вони довго стояли на кам'яном майданчику, поки Румен шукав ключа. Нарешті хлопець знайшов його, відімкнув двері й рукою показав у темні сіни, звідки війнуло сперте повітря й запах кавунового лушпиння. Ліворуч були двері до кухоньки, а праворуч — вхід до Руменової кімнати. Він мерещій за- світив світло і ввів дружину до свого житла. Крім ліжка, в кімнаті стояв іще старий тапчан, на якому колись спав Гошо-фаготист, і невеличкий стіл, а також виднілась купа за- лізяччя. Все, як і раніше, було на своїх місцях. Румен поставив чемодан і глибоко зітхнув. Він був радий, що, врешті, повернувся додому. Підійшов до Ліляни, обняв її. Вона вже трохи заспокоїлась. Хлопець нахилився й хотів поцілувати її, але вона обережно відштовхнула його, бо їй здалося, що хтось човгає в сінях.

— Нехай собі човгає! — сказав він.— Тепер ми вдома! — й поцілував її силоміць. Ліляні стало неприємно: від нього ще тхнуло бензином і потом.

— Спатимемо тут? — спитала вона, оглядаючи кімнату.

— Тут. А тобі не подобається?

— Ні, чого ж... Тільки ліжко якесь дуже тісне...

— Я спатиму на тапчані,— заявив Румен,— а ти на ліжку.

— Чому ж ти... Я спатиму на тапчані.

— Ну, гаразд, потім розберемося, а зараз давай покличемо маму.

Він вийшов, а Ліляна, обережно ступаючи по голій підлозі, підійшла до вікна й

відчинила його. Знадвору війнуло свіже повітря прохолодної ночі. Було незвично тихо. Десь угорі, над балконом, мерехтіли зорі. На балконі майорів на легенькому вітрі чийсь білий халат. Вікно на горішньому поверсі було щільно причинене. Їй здалося, що й фіранки на ньому затягнені. Вона нахилилася, щоб краще роздивитись, але в цю мить за плечима у неї почулися кроки і, не встигла вона обернутись, як відчула на своєму плечі теплу Руменову руку.

— Що дивишся?

— Нічого... Просто дихаю свіжим повітрям...

Він уважно поглянув на неї, проте не сказав нічого. Увійшла мати. Вона вся аж світилася радістю, була усміхнена й схвилювана.

— З щасливим поверненням! Таки прїхали...

— Мамо... — сказав Румен, підштовхуючи наперед Ліляну.

— Та вже бачу, бачу,— посміхнулася баба Марійка,— засмагли, аж чорні обое, мов ті цигани. Де ж це вас носило? Гошо казав, ніби ви були у Варні...

— Еге ж, у Варні.

— Він казав,— вела далі стара,— що ти подався в Південну Болгарію, а він — у Північну.

— Умгу,— ствердив Румен, підморгнувші Ліляні,— Гошо зовсім не потрібно було їхати в Південну Болгарію.

Румен та Ліляна засміялися. І хтозна-чому баба Марійка теж приєдналась до них, прикривши долонею щербатий рот. Посміявшись із Гошо-фаготиста, Румен враз посерйознішав:

— Послухай, мамо, ми з Лілею стомлені й дуже голодні. Якщо в тебе є що попоїсти, ми не відмовимось.. І матрац поклади на тапчан, бо в ліжку буде тісно.

Жінка наче тільки й чекала того. За кілька хвилин вона приготувала скромну весільну трапезу —варене м'ясо, бринзу, білий хліб і навіть пляшку червоного вина. Румен та Ліляна сіли за столик і почали вечеряти. Баба Марійка стояла остроронь і милувалася ними. Румен їв похапцем, жадібно. Зате Ліляна відщипнула тільки невеличкий шматочок бринзи і більше нічого їсти не стала. Марно припрошуvalа її стара. Дівчина навіть не глянула на їжу. Румен упорався і з м'ясом, і з бринзою. А коли просто з пляшки дудлив вино, він з-під лоба зиркав на Ліляну, і в думці вирішив пробрати її, щоб далі не викаблучувалась перед його матір'ю.

— Добряче винце,— сказав, ставлячи пляшку на стіл.— Може, ти б принесла мені ще трохи м'яса?

Мати одразу кинулася до дверей. Тоді

Румен обернувся до Ліляни й поклав їй руку на плече:

— Якщо тобі не подобається мій дім, я тебе не затримую! Скатертю дорога!

Він показав їй на двері. Ліляна спалахнула. Вона не сподівалась від чоловіка такої брутальності, і злякано подивилась на нього.

— Ти п'яний, Румене!

— Ні, я не п'яний,— відповів він, встаючи з місця.— Зрештою і в мене є почуття власної гідності! — Це прозвучало несподівано, і коли мати повернулася, він не схотів уже істи.

Минула північ. Баба Марійка пішла до себе. Румен з Ліляною залишилися самі в кімнаті. Вона лягла на дерев'яному ліжку, він на тапчані. Обоє довго мовчали. У відчинене вікно линув запах прілого жита, принесений не знати з якої околиці Софії. Десь у повітці сюрчав цвіркун, попискували ластівки під бантиками, де ліпилися їхні гнізда. Тиха літня ніч. Здавалося, люди вибралися з усього кварталу. І Ліляна була зовсім самотня в цьому маленькому дерев'яному будиночку. Румен уже хропів на тапчані. Він і справді був дуже втомлений. А що вона робить отут, у цій дерев'яній клітці? Чого вона прийшла сюди? Куди піде завтра, коли настане ранок? І чи взагалі буде оте «завтра»? Ах, ця ніч, здавалось, не має ні кінця, ні краю! Może, тепер завжди буде отак порожньо, сумно й тихо? Вона лежала на спині й боялась поворухнутися. Її лякали сутінки маленької кімнати, вона боялася залізяччя, що висіло довкола неї на стінах, її здавалося, що ось зараз воно попаде на голову і геть розчавить її, як комаху. До того ж було холодно. Ковдра, якою її вкрили, виявилася занадто тонкою. А з головою вкритися не могла: смерділо нафталіном. Все тут було незручне і незвичне. Подушка її муляла, бо натоптана була якимось шматтям. Та ще й блоха повзала по нозі і не давала заснути. О боже! Яка страшна ніч! Ліляна переверталася з боку на бік, шукала ту злощасну блоху і нікік не могла знайти її. Нарешті вона встала, підійшла до вікна, скинула з себе нічну сорочку і довго її витрушуvala у відчинене вікно. Зненацька на підлогу впав якийсь молоток і мало не влучив її по нозі. Румен навіть не поворухнувся.

Удосвіта, до краю знесилена гонитвою за блохою, Ліляна врешті заснула і одразу ж уві сні побачила свою вчительку музики. Нібито вона прийшла в гості й дуже сердилась та сварилася, що ніде поставити піаніно. Потім з'явилася вчителька англійської мови. У неї багато було вчительок!. В дитинстві її запевняли, що з неї вийде неабияка балерина. Потім її пхнули в руки акордеон, далі скрипку і нарешті — посадили за піаніно. А то ще хотіли зробити з неї ак-

трису... Штовхали її сюди і туди, мов та лялька, переходила від учителя до учителя... І зрештою... ах, ця осоружна блоха! Як все-таки важко жити на світі! Румен спить... А чого це вона мусить спати в цій жахливій скрині? Ну і що з того, що вони одружені? Та якось налагодиться, влаштується... Кінець кінцем, вони можуть перебратися й до них... і піаніно там... і кімната просторіша й ширша... О, знову її вчителька! Підійшла, поклала їй на голову якийсь вінок... Ліляна бере його, але помічає, що то зовсім не вінок, а товста книга, з якої падають ноти й дзенькають, наче скляні кульки. Їх стає все більше й більше, вони вже градом падають на кам'яну підлогу й перетворюються на... бліх! Ліляна кричить, а вчителька свариться на неї якоюсь різкою. Потім книга падає на землю. Чути страшний удар, ніби то вибухнула бомба. Ліляна розплющує очі й злякано озирається довкола. Румен уже встав. Знадвору хтось сильно грюкав у двері.

— Хто там, Румене? — злякано підвелася вона в ліжку.

— Тихо!

— Хто?

— Твій батько... Галасує, мов навіжений!

Ліляна опустилася на подушку й затулила рукою очі.

10

Рано-вранці, наливаючи курці воду в бляшанку, Мусинський помітив у дворі машину й мерщій кинувся з новиною до жінки. Потім він одягся, взяв про всякий випадок свій ціпок і зійшов униз. Не лишилося жодного сумніву — то був DKW. Полковник обійшов машину двічі, заглянув у середину, і, вглядівши там крислатий бриль, здогадався, що то бриль Ліляни. «Значить, були на морі,—вирішив старий.—Цікаво, де вони взяли стільки грошей?» Він торкнув пальцем запорошене крило, оглянув колеса і похитав головою. «Гм, далеко ж їх носила лиха година. Нічого, зараз про все дізнаємося!» Перекинувши на ліву руку свій ціпок, він по-прямував до дерев'яної прибудови. Коли Ліляна прокинулась, він саме грюкав у двері, бо електричний дзвоник вийшов з ладу. Першою в сіні вийшла Руменова матір. Вгледівши розгніваного полковника, вона злякано подалася назад, причинила за собою двері. Мусинський знову почав грюкати:

— Відчиніть, бо я покличу міліцію!

В цю мить з'явився Румен. Він одсторонив рукою матір і відчинив двері. В руках

у нього була викрутка. Помітивши викрутку, Мусинський відступив назад.

— Що... що означає ця викрутка?

— Зіпсувався дзвоник, хочу полагодити,— стримано відповів Румен.— Ви щось хотіли?

Мусинський отямився. Зробивши крок уперед, він уже тихіше спітав:

— Де Ліляна?

— Тут.

— Чи можу я її бачити?

— Можете, звичайно.

Румен широко розчинив двері й запросив полковника в сіни. Спершу Мусинський не насмілювався увійти, та коли й баба Марійка почала його запрошувати, він переступив поріг і увійшов у тісне приміщення.

— Будь ласка, зайдіть до кухні,— сказав Румен.

— Ні. Спершу я хочу побачити свою дочку.

— Зачекайте трохи,— відповів парубок.

— Ні, я хочу негайно, цієї ж міті!

— Прошу, зайдіть сюди,— вже цілком офіційно сказав Румен, відчиняючи двері до маленької кухні.— І не кричіть так, бо зять спить — недавно прийшов з нічної зміни. І сестра нездужає.

Мусинський скорився: нагнувся, щоб не вдаритись головою об низенький одвірок кухоньки й переступив поріг. Стара подала йому стілець, але він не сів. Йому було страшенно прикро й неприємно сидіти в цій маленькій кухні, мов у карцері. Румен пішов кликати Ліляну.

— Не тривожтеся, пане Мусинський,—нерішуче озвалася баба Марійка,— все якось полагодиться...

Ніздрі в полковника затремтіли, мов у роздратованого пса. Йому кортіло сказати щось лихе, образливе цій жінці, але він не знов, з чого почати. А стара все заспокоювала його, запевняючи, що все буде гаразд. Її слова вгризалися в мозок, мов щербата пилка. Врешті він не стримався, підняв свій ціпок і з розмаху вдарив ним по дзеркалу, що висіло над умивальником. Друзки розбитого скла посипались у всі боки, і з дзенькотом попадали в раковину. Жінка шарпнулась назад, затуливши лиць руками. «Боже мій, що з ним сталося, з цим чоловіком!» — подумала вона. Вказавши ціпком на розбите дзеркало, Мусинський повчально сказав:

— Ось тепер візьміть і... полагодьте, якщо зможете!

Баба Марійка стояла, зіщулившись, біля дверей.

— Ну що? Можете полагодити розбите дзеркало? Зберіть скалки і зліплуйте! Починайте!

В цю мить увійшов Румен.

— Де Ліляна? — люто накинувся на нього Мусинський.

— Будь ласка, увійдіть до кімнати. Ти, мамо, лишайся тут. А це що? — помітив він розбите дзеркало.

— Нічого, йди,— тихо відповіла мати.

— Зberi скалки... А хто його розбив, той і заплатить!

Увійшовши в кімнату й побачивши дочку, Мусинський одразу ж пом'якшав. І чи вже тому, що розбив дзеркало і тим до певної міри вгамував свої нерви, чи тому, що, врешті, знайшов доночку,— того й сам полковник не міг злагодити — тепер він був набагато спокійнішим.

Ліляна сиділа на тапчані спиною до вікна, винувато понуривши голову. Волосся в неї було причесане, але по очах було видно, що вона не виспалаась. Вигляд, однак, мала цілком здоровий, бо обличчя в неї добре за смагло на сонці. Одягнена вона була в червоне ситцьове плаття, якого полковник раніше на ній не бачив. Може, подарунок від чоловіка? Плаття було простеньке. Мусинський поморщився, але спокій ним опанував усе дужче й дужче.

— Ліляно! — покликав, спинившись біля дверей.

Дівчина звела на нього очі.

— Такого я від тебе не сподівався...

— А що, власне, скоїлось, татку? — ворухнула віями дівчина.— Навіщо увесь цей шум?

Мусинський пирхнув. Гаряча кров ударила йому в голову. Він ледве стримав себе, щоб знову не вибухнути. Його дратувало ще й те, що він змушений був розмовляти з дочкою в присутності Румена, і, втрачаючи самовладання, полковник обернувся до нього й роздратовано-ввічливо попросив:

— Чи не можете ви хоч на хвилину залишити нас самих?

Румен образився, проте мовчки вийшов.

Полковник сів біля дочки на тапчан, нахилився до неї й почав пошепки умовляти. Він наполегливо доводив, що вчинок її легковажний і нерозумний, що слід повернутися додому, що мати лежить хвора і що вчителька також нездужає... Треба, мовляв, повернутись, поки вся ця історія не набула розголосу, обміркувати все, а Румен тим часом влаштується на роботу... Може, все ще якось налагодиться... Бо як же вони будуть самі? Адже їй треба вчитися? І хто їх утримуватиме? Хіба вона знає, що таке життя?

Ліляна втомлено слухала його, а потім і слухати перестала. Коли батько, нарешті, закінчив свою промову й запитливо поглянув на неї, вона сказала:

— Не можу, тату, адже я тепер його законна дружина.

Полковник витер спіtnіле чоло й зітхнув. Ліляна мовчки дивилася собі під ноги.

— Не можу я, татку, ніяк не можу,— повторила вона.

Батько й дочка довго мовчали. З одчиненого вікна долинув гуркіт мотора. Вона встала й занепокоєно виглянула на подвір'я — Румен заганяв машину в повітку. Слава богу, а їй здалося, ніби він кудись уже зібрався. Від нього всього можна сподіватися. А що тоді буде з нею? Куди вона піде?

Батько був дуже засмучений. Обличчя в нього було постаріле — бліде, зморщене, брезкле. Не встиг навіть поголитися цього ранку. Тільки очі, сірі й лихі, неспокійно бігали і ніби не втрачали надії зліпити розщонене дзеркало.

— Гаразд,— сказав він, підводячись.— Даю тобі день на роздуми. А не повернешся — навіки прокляну! Так, наче ніколи й не було в мене дочки....

Голос його третмів, ще трохи — і він би заплакав. Ліляна провела старого до дверей. Йй було шкода батька.

— Але, татку, що ж тут лихого сталося?

Він похмуро глянув на неї безтямними очима, але здавалось нічого не бачив. Потім штовхнув кулаком двері і швидко вийшов, нервово стукаючи палицею по кам'яній доріжці.

Ліляна довго сиділа на тапчані. Її хотілося скам'яніти, щезнути, ні про що не думати, але квартал прокидався, життя вирувало навколо неї. Ворушилися ластівки під стріхою, цвірін'якали горобці в гіллі старої вишні, кукурікали півні в курниках та на подвір'ях... І поряд з цим знайомим гомоном поблизу, в цьому самому кварталі, ревли машини будівельної бригади, яка зносила маленькі, напівзруйновані халупи, а на їх місці зводила нові п'ятиповерхові кооперативні житла. Незабаром екскаватори мали знести і двоповерховий будиночок, і дерев'яну прибудову, й повітку... І це була одна з серйозних причин, щоб тверезіше подивитися на речі. Може, старий і має рацію? Навіщо ж йому дсрікати?

Ліляна байдуже, тупо дивилась на голу, вичовгану підлогу і міркувала, що робити, як розвіяти тугу. Раптом хтось поступав ушибку. Вона озирнулася й побачила Румена. Він тримав у руках курку й посміхався. Спершу вона злякалася, побачивши велику рябу курку, що спокійно сиділа у нього на руках, потім підвелась, відчинила вікно й здивовано спитаала:

— Де ти її взяв?

— Злетіла з балкона у двір. Сіла у нас під навісом...

— З мотузкою?

— Ага. І заплуталась біля машини...

— Ні, Румене, ти її виманив звідти.

— Слово честі, не я!

— Цього ще не вистачало таткові...

— Кажу тобі, я її не виманював, слово честі!

— Треба негайно віднести її назад...

— Ні, зажди, давай спершу подумаємо. Він наблизив курку до її лиця й жартома сказав:

— Лагідна, як ти.

Потім вкинув її до кімнати і сам поліз у вікно.

Злякану курку злетіла на тапчан, потім стрибнула під столик і почала дзьобати розсипані по підлозі крихти. Мотузка, прив'язана до її ніжки, ледь ворушилася. Ліляна нагнулась, щоб схопити за мотузку, але курка шаснула під ліжко й там за кудкудакала. Румен зареготав. В кімнату вбігла мати, і вони разом ледь витягли злякану курку з-під ліжка. Румен дістав з кишені яйце й весело підморгнув здивованим жінкам:

— А ось і сніданок готовий!

Він не переставав сміячись, а жінки дивувались.

— Румене!

— Однеси яйце своєму батькові й скажи, нехай більше не сердиться... і курку йому віддай.

Ліляна образилась, та оскільки курка все кудкудакала й била крильми, намагаючись вилетіти у вікно, вести серйозну розмову було ніяк. І сама того не бажаючи, Ліляна теж розсміялась, а Румен обняв і поцілував її на очах у матері.

— Ось такою я тебе люблю! — сказав він, тримаючи її за плечі.— Тепер можеш іти до своєї матусі!.. А я прийду, коли мене поклічуть!.. Ні, я, правду кажу! Віднеси їм курку... Це серйозний привід!

Ліляна пожвавішала.

— Облиш свої жарти, Румене, але мені справді треба сходити... Там увесь мій одяг... Нічого ж одягти, як трохи похолодіє.

— Не заперечую.

— Я серйозно тобі кажу!

Вона присіла до чемодана, відкрила його і почала шпортатися в речах. Румен теж присів, а стара потупцяла біля порога і, щоб лишити їх на самоті, мовчки вийшла з хати, радіючи їхньому щастю.

І справді, все майно молодого подружжя вміщалося в одній валізі. Ліляна заходилася жваво розповідати про свої сукні, що лишилися в неї дома. Румен, який нічого не тямив у жіночому вбранні, слухав неуважно, і час від часу піддакував дружині. А це ще дужче надихало Ліляну, бо вона тепер думала і про піаніно, і про свою вчительку, і про картини в важких старовинних рамках,

і про круглий столик, на якому щодня стояли квіти у скляній вазі...

— У новій квартирі теж буде три кімнати... Для тата й мами, для піаніно і... для нас з тобою. Ти мусиш подружитися з татком! Він добрій... Слово честі!

Румен притулив курячий дзьобик до своєї щоки:

— Ти правду кажеш?

Ліляна жартома ляснула його по руці:

— Слухай, що я тобі кажу! Будь серйозніший!.. Коли збудують новий дім, ми переберемося до наших... А тим часом я вступлю до консерваторії. Ти підеш працювати... Тільки не знаю, може б, краще не на завод?.. Щоб на якусь чистішу роботу.

— Ко-ко-ко!..

— Ти не слухаєш мене, Румене!

— Слухаю, слово честі, слухаю!

Надворі вже настав ранок. На шибках відчиненого вікна заграли перші сонячні промені. В кімнатці стало раптом світло й весело. Залізні інструменти, старий годинник, маленьке ковадло, що стояло в кутку, враз ожили. На ліжку й тапчані мов аж повеселішали Лілянині літні плаття. Вона хотіла вибрати найкраще, щоб гарненько прибратися і тоді вже піти до своїх батьків. Адже їй кортіло показатися на очі матері в найкращому вигляді! Румен не заважав

їй. Він залишив курку під ліжком й заходився прибирати розкидані по всій кімнаті інструменти. На мить вони притихли, заклопотані кожен своєю справою. А коли перезирнулися, обом стало несподівано весело. Вони обнялись й поцілувалися.

— От даю тобі слово,— сказав він,— я не серджусь!

Ліляна скуювдила йому чуприну.

— Слово честі! — повторив він.

За якусь годину все було готово — постелі прибрані, хата підметена, сукні почеплені на дерев'яну вішалку за ліжком. Румен старанно допомагав дружині. Нарешті вона вдяглася в лимонно-жовте плаття з короткими рукавами й великом вирізом і вирішила в ньому піти до матері.

Наблизжалася обідня пора. Ліляна вже зібралася виходити, коли хтось знадвору постукав у двері. Молоде подружжя перезирнулося. Увійшла баба Марійка з дзеркалом під пахвою.

— Що це? — спитали вони разом.

— Сват приніс... Просив вибачити, що трохи погарячкував...

Баба Марійка поставила дзеркало на тапчан біля стіни і вийшла. Ліляна глянула на своє відображення і не знала, сміятися їй, чи плакати.

Справи в Румена пішли на крає. В перший тиждень сусіди, правда, говорили трохи про його легковажний вчинок, але він не зважав на ці розмови. Та й люди

були зайняті своїми клопотами, ім було не до весільних історій. Дехто вже почав перевбиратися в інші квартали міста, поки ім збудують нові житла, і просто не лишалося часу для різних пліток та критики. Це заспокоїло якоюсь мірою і полковника запасу, бо він дуже вболівав за свій авторитет. Звичайно, Мусинський не відмовився від свого наміру будь-що розладнати цей нікому не потрібний безглуздий шлюб і лише змінив тактику, побоюючись скандалу. Він покладав тепер усі надії на жінок — силу, здатну розплутати ще й не такі заплутані справи.

Вже першого ж дня, коли Ліляна прийшла провідати матір, до них, ніби ненароком, завітали дві її тітки і вчителька музики — стара вдова. Якщо приєднати до цієї групи ще Лілянину матір, за якою, мов надійний страж, стояв полковник запасу, то можна собі більш-менш уявити обстановку, в яку зненацька, одразу після шлюбу, потрапила молода і недосвідчена Ліляна.

Усі, звичайно, поздоровляли дівчину з законним шлюбом, але тут же висловлювали жаль і подив з того, що вона загубила свою молодість. Тітки не бачили ще його. Казали «його», бо не хотіли вимовляти Руменового імені. Вчителька музики, що вже колись бачила Румена, ніяк не могла пригадати його, бо, мовляв, він не справив на неї особливого враження. І всі три жінки хором умовляли Ліляну познайомити їх з Руменом. Тільки, боронь боже, говорили вони, перебиваючи одна одну, чи не виявиться він занадто оригінальним? Вони хотіли сказати «невихованим», але з делікатності не вимовили цього слова. Мова заїшла й про його професію. Вчителька музики пояснила, що за фахом він монтажник. Ліляна уточнила, що не монтажник, а монтер, і що це не одне й те саме. Вчителька поблажливо усміхнулась і додала, що вона відчуває ідіосинкразію до техніки. Ліляна не зрозуміла цього слова, і їй було ніяково. Потім її попросили заграти щось на піаніно, і всі три жінки одностайно відзначили, що пальці в неї дещо загрубіли. І знову обвинувати монтажника. Ліляніна мати охоче підтримала це звинувачення. Потім заговорили про майбутнє молодої жінки. Тут уже вирішальне слово було за вчителькою, адже саме вона мала піклуватися про будучину своєї вихованки. І жінки одностайно вирішили, що, оскільки техніка несумісна з мистецтвом, Ліляні доведеться розощатися з фортепіано. Пізніше перешли до в branня. Скільки у Ліляні суконь?

Мати сказала, що є шість платтів і два досить елегантних костюмчики, пошитих у відомої софійської кравчині. Жінки здивувалися. Вони взагалі часто дивувалися, витягуючи, мов гусі біля води, тонкі, довгі ший. Це до певної міри тішило й розважало Ліляну, проте більше все-таки дратувало, бо старі пройди добре знали, чим уколоти жіноче серце. Спітали, наприклад, чи є у монтажника, принаймні, шафа для її в branня. Ліляна пояснила, що шафи немає, але є дерев'яна вішалка. «О-о-о!» — аж застогнали жінки. Одна з них при тому надміру захопилася й закашлялась, бо взяла занадто високу ноту. Ліляна подала їй склянку води. Тітка відпила ковток, витерла хустинкою слози й потім уже мовчала, бо чомусь зненацька захрипла. Решта жінок теж мовчали. І Ліляні спало на думку, що при бажанні вони могли б кого завгодно довести до божевілля.

Отак і минали перші дні. Ліляна ні про що не розповідала своєму чоловікові: боялася, щоб він не заборонив її відвідувати матір. Вона замкнулася в собі, стала мовчазна, присмиріла. Єдиною втіхою були для неї уроки з музики, які одразу поновилися, бо восени вона мала складати вступні екзамени до консерваторії.

Мусинський майже не розмовляв з дочкою, зате через день чи два до них, наче за розкладом, з'являлися її тітки й щоразу виявляли нові зміни в зовнішньому вигляді й манерах своєї племінниці. А одного разу вони досить виразно натякнули, що від неї тхне машинним маслом. Відтоді Ліляна ретельно натиралася парфумами, ніякovo запитуючи матері: «Ну, а тепер чути що-небудь?» І мати відповідала: «Зовсім слабо, але все-таки чути... Вони, доню, грубі люди, скільки не мий — не відмієш отого запаху!»

Ліляна ходила до своєї вчительки грati на фортепіано, і перед тим, як іти на урок, всіляко намагалася переночувати у своїх батьків. Румен не заперечував проти цього і завжди відпускав її. Він і гадки не мав про змову жінок, хоч і запримітив деякі зміни, що сталися з дружиною. Тільки раз запитав у неї, чого вона така сумна. Ліляна відповіла, що дуже втомлюється від уроків. На тому й скінчилася розмова.

Зате Румен ставав чимдалі веселішим і бадьорішим, ніби в нього почали відростати крила. На прохання майора Младенова та старого сталевара бая Стефана його знову прийняли на завод.

Було це на початку серпня. Цього дня неможливо забути. Румен устав на світанні, вмився, голосно пирхаючи над чешмою¹, одягся в синій робочий комбінезон і, не

¹ Чешма — криниця, тут — водорозбірна колонка.

роздбудивши дружину, пішов до повітки оглянути DKW. Йому картіло з'явилася на роботу у власній машині. На жаль, машину треба було трохи підремонтувати після тривалої подорожі. Румен покопирсався в моторі, електросистемі і зрозумів, що з його витівки нічого не вийде. Довелося дістати з повітки заржавілій велосипед. Оглянувши його нашвидкуруч, він скочив у сідло й одразу відчув прилив нових сил і юнацького завзяття. Потім двічі об'їхав подвір'я, щоб розім'ятись, і, не сказавши дружині й слова, щодуху помчав найкоротшим шляхом до заводу. Вже виїхавши за межі кварталу, він згадав про Ліляну, і йому стало трохи ніяково. Останнім часом Румен частенько забував, що він одружений. І це його дивувало. Невже таке трапляється з усіма молодожонами? Хлопець байдуже махнув рукою і почав щось тихенько наспистувати. Важливо те, що він почував себе щасливим. От і цього ранку він знову забув, що одружений, але це не затмрювало його щастя...

В кінці вулиці, у широкій долині, розкинувся старий машинобудівний завод, на території якого було споруджено кілька нових великих корпусів. Декотрі з них ще стояли в риштованні. Румен спинився на якусь мить на пагорбі, оглянув осяяну сонцем долину, білі корпуси й високі труби,

з яких у небо струмів прозорий синій дим, посміхнувся і по бетонній доріжці, спеціально прокладеній для велосипедистів, притисном подався вниз.

Обабіч доріжки стояли високі тополі, і на спині велосипедиста миготіли тіні. Він пустив кермо й схрестив руки на грудях. Так Румен їздив на велосипеді вулицями міста ще в юнацькі роки. Інколи клав ще й ноги на кермо, а перехожі тільки дивувалися його витівкам. Мовляв, скрутить собі в'язи хлопчина. Румен безтурботно щось наспистував. Вітер відносив назад його чуприну, надував білу сорочку, мов повітряну кулю, ладну щоміті злетіти до самих хмар.

За кілька хвилин велосипедист по бетонній доріжці спустився вниз і опинився перед ворітами заводу. Звичайно тут у смугастій будці стояв міліціонер, перевіряючи тих, хто йде на завод. Але Румен іще здалеку показав йому якесь посвідчення, гукнув жартома, що він кореспондент місцевої газети, і міліціонер, відкозирнувши, пропустив його. Потім хлопця перестрів вартовий — дід Іван. З ним Румен здавна був знайомий. Об'їхавши кілька разів довкола нього, щоб спантеличити старого, він помчав алеєю далі, в глибину заводського двора. Не було на Руменовому шляху жодних перешкод, тут він почував себе, як дома.

Подвір'я заводу виявилося значно біль-

шим, ніж це здавалося здалеку. Румен довго іхав асфальтованою доріжкою, поки, нарешті, опинився серед нових корпусів. Зблизька споруди здавалися ще вищими й величнішими. Вони височіли одна за однією, і важко було збагнути, де починалися й закінчувались нові цехи, а де стояли цехи старі. Вони ніби зливалися один з одним, здавалося, що від старої механічної майстерні, яка колись стояла на цьому місці, не лишилося й сліду. Румен зліз з велосипеда, сперся на кермо і довго мілювався новими спорудами. Справді, здалеку нічого особливого ніби й немає, а зайдеш на подвір'я — і все зовсім міняється! А що ж тоді в цехах? Там, певно, сталися ще й не такі зміни. Серце в нього закалатало в грудях. Руменові захотілось якомога швидше з'явитись до бая Стефана.

Він рушив пішки алесю, ведучи поруч машину й не зводячи очей з нових корпусів. Десь поблизу з гуркотом падали дошки та опалубка. Знімали риштовання. Пахло вапном і цементом...

Нарешті Румен дістався до березового скверика. Лави в ньому були порожні. Він зайшов у садок, щоб трохи перепочити. Як же тут усе змінилося! Сів на лаву, поставивши велосипед за спину, під стовбуrom берізки. Повітря було ще прохолодне, хоч сонце вже піднялося над корпусами. Тінь від берези тримтіла на лаві й на голові Румена. Він замислився. Літо минало. Окрім листочки на березі вже вкрилися позолотою. Але йому не було сумно. Мине літо, настане осінь, зима... Від корпусів долинув приглушений гуркіт. Може, там діє новий сталеливарний цех? Румен устав, взяв велосипед і рушив далі. Наперекір осені навколо квітували троянди. Хто іх тут висадив, хто доглядав? Він чув, що тут і взимку цвітуть квіти. Невже це правда?

По алеї назустріч Руменові, голосно розмовляючи, йшла група робітників у синіх комбінезонах. Посеред гурту, розмахуючи руками, крокував бай Стефан. Румен одразу впізнав його по широкій ході та по руках правиці. Мабуть, знову торочить їм про свою металургію. Дивак, цей бай Стефан! Кого б тільки де не здібав, усім доводить, що в Софії конче необхідно відкрити Академію Металургії! А в кишені у нього лежить копія доповідної записки до ЦК партії. Бай Стефан пишається тим, що його слово чути повсюди. Скаже щось на заводі, а чують аж в Центральному Комітеті! От він і зараз щось пояснює, доводить...

Румен з велосипедом став упоперек алеї. Старий хотів був обминути Румена, але той покликав його. Бай Стефан глянув на нього.

— О! А ти що тут робиш? — нахмурився він.

— За вашим наказом, товаришу начальник, прибув на роботу! — козирнув Румен і цокнув закаблуками.

Бай Стефан сердито блимнув очима:

— Тут не казарма!.. Чого клацаєш? — і, глянувши вниз, запитав: — А це що за іржава залізяка?

— Велосипед.

— Гм, велосипед... Адже в тебе і машина є?

— Є й машина.

— А де ж вона?

— Стоїть, відпочиває, — відбувся жартом Румен.

— Так от слухай. Щоб я тебе з нею тут не бачив... Нема чого фасонити на заводі. Тут усякий може тебе заткнути за пояс разом з твоєю машиноро. Второпав?

Румен трохи зніяковів. А старий повчально вів далі:

— Ти своїм латаним DKW робітничий клас не здивуєш! А фасони будеш показувати різним панянкам з свого кварталу! А втім... ти ж, здається, той... Чув, чув. Ну, що ж, поздоровляю! І розумна? А ти ніби схуд трохи... Дивись мені! Ну, а як тестъ? Все кролів доглядає, курей годує та собаку? Не зважай на нього! Але стався до нього з по-вагою. Зрозумів? Розділяй і владарюй, як казали древні греки чи римляни, вже добре й не пам'ятаю... Свого часу, коли вивчали металургію у Франції, ми сяк-так розуміли й по-латинському!.. А що ти знаєш?! Ну, ходімо з нами... Але якщо ще раз почнеш мудрувати, в шию вижену, так і знай!

Румен штовхнув велосипед і покірно рушив поруч з баєм Стефаном.

За рогом показався фасад нового сталеливарного цеху. Це було довге одноповерхове приміщення з величезними вікнами по обидва боки. Вдалині над його дахом стрімів височений димар, тінь від якого падала аж на скверик. Над входом у цех хтось почепив полотнище з написом: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»

Бай Стефан і Румен увійшли в цех.

Тут було повно диму. Нічна зміна щойно закінчила плавку.

В повітрі ще стояв кислуватий запах перегорілої сталі й непрохолодого шлаку.

У високі вікна, що займали майже всю стіну, вливалися перші промені сонця. Вони, мов стріли, прорізали димову завісу, грали на відлитих сталевих болванках, зливалися із спалахами автогену та електричної печі. Поступово дим розвіювався і поступався місцем яскравому світлу й гомону трудового дня.

Бай Стефан повів Румена до гардеробу, потім показав йому душову і між іншим зауважив, що за дощаною перегородкою міститься нова душова, обладнана для формувальниць. Румен задивився на високу по-

фарбовану олійною фарбою перегородку і сказав, що в старому чавуноливарному цеху не було взагалі жіночої душової. Бай Стефан нічого не відповів, але про всяк випадок тицьнув його під ребра й порадив не дуже витріщати баньки на те приміщення.

Коли вони знову повернулися в цех, весь зал був уже провітрений. Денна зміна ставала до роботи.

Румен з подивом оглядав широке й довге приміщення, яке нічим не нагадувало старої чавуноливарні. Перш за все велике враження справляла величезна електропіч, в якій варилася сталь. Бай Стефан підвів хлопця до неї і сказав:

— Отут і почнеться твоє гартування...

Румен не зрозумів натяку старого.

— Від тебе самого залежатиме, матимеш ніздрюватість чи ні... Второпав? А ніздрюватих учнів мені не треба!

— Все ясно!

Бай Стефан ткнув йому в руки лопату:

— На, поки що прибери оцю жужелицю, а тоді вже патякай собі на здоров'я... Наші друзі завжди щось та залишать мені на спомин від своєї зміни... Ну, давай!

Румен уявив важку залізну лопату й почав згортати розсипаний шлак. Тим часом бай Стефан надів на лоб великі сині окуляри й рушив по цеху глянути, як ідути справи у його підлеглих. Румен згортав шлак і з-під лоба оглядав приміщення. В глибині цеху наждачники вже обчищали грубі сталеві болванки, а трохи близче до нього формувальники та формувальниці пересіювали спеціальну землю, місцями з неї якесь синювате тісто і, наче діти в дитячому садочку, ліпили різні форми, притрушуючи їх попелом. Найцікавіше, однак, здавалася робота крановщика. Спочатку Румен не помітив величезного крана, що висів над цехом і, зачепивши гаком важкі болванки, переносив їх, куди треба. Свистіння крана урочисто розлягалося над усім цехом. Румен дивився й думав, що там йому було б значно цікавіше. Він не зводив очей з тієї скрині. Зненацька хотів поплескав його по плечу і над вухом у нього пролунав веселий голос:

— Ей, кучерявий, доброго ранку!

Він обернувся і за крок від себе побачив кругле біле обличчя з підмальованими губами. Це була тітка Євдокія, служниця, що розносила молоко сталеварам. Вона стояла, посміхаючись, проти Румена, тримаючи в ногах великий алюмінієвий бідон.

— Вип'єш чашечку? — спітала вона і, не чекаючи відповіді, налила півлітровий кухоль. — Призволяйся.

Румен завагався, але тітка Євдокія суворо grimнула на нього:

— Пий, так належить!

Він узяв чашку й через силу випив холодне молоко.

— На здоров'я! — сказала тітка Євдокія і знову підхопила на плечі бідон. — Будеш тут працювати? Знову всі збираємося. Тут і Василка працює... Ондечки сидить!

Румен поглянув у тому напрямку і в країні будці побачив повненьку дівчину в синьому комбінезоні. А він спочатку прийняв був її за хлопця!

— Знаєш... Бай Стефан перевів її з чавуноливарного і зразу ж поставив крановщицею... Дивись, як мотається, мов та балерина... Іди, іди, люба!.. Дам і тобі молочка!..

Залізна скриня поволі наближалася до тітки Євдокії. Тепер Румен відізнав Василку Найденову, колишню формувальницю з чавуноливарного цеху. Йому було приємно зустріти ще одну знайому людину.

Тітка Євдокія налила молока дівчині.

— Люблю я її, — сказала вона не підвідячи голови. — Роботяща, проворна... А що вже чистоха!.. Ти тільки глянь, вона кося обрізала. Ще трохи — і губи навчиться фарбувати... Ну, чого вирячився? — штовхнула вона його лікtem. — Подобається? Ти з нею не дуже, вона в нас комсомольський секретар!

Крановщиця по-дружньому посміхнулася, примруживши очі, і вся зашарілась, але це не дуже було помітно на її смаглявому личку. Румен кивнув головою:

— Здрастуй, Василко!

— Здрастуй, Румене!

— Що ж ви лупаєте очима, мов кошенята? — пробурмотіла тітка Євдокія. — Потисніть хоч руку одне одному!

— Так я ж дуже високо, — засміялась Василка і ще дужче почервоніла. — І руки в мене брудні...

— Коли він хоче мати чисті руки, нехай вчиться на аптекаря... А тепер випий молочка, бо треба ж понести й іншим! О, он уже бай Стефан має рукою... Дасть він мені сьогодні прочухана... Вранці чоловік сварився, а тепер бай Стефан дасть духу за те, що не ущільнюю свого часу...

Тітка Євдокія підняла бідон і подалася до формувальниць.

Голос її лунав по всьому цеху:

— Василко, ти не дивись на цього кучерявого, а зразу ж підключай його до ударної комсомольської роботи! Інакше з нього пуття не буде... Хіба не бачиш: блукає, мов те каченя в тумані... Підключай! А я допоможу... Ей, кучерявий, до побачення! В обід ще принесу молочка... Та не дмися! Бо як побачить бай Стефан, у піч запхне... От і обсмалиш вуса!..

Голос її ще лунав, але Румен уже не слухав. Він дивився вслід кранові й думав: «Добряча робота!» І йому стало ще веселе.

ліше від того, що так почався його перший трудовий день. З насолодою слухав навіть голос тітки Євдокії.

Покінчивши з жужелицею, Румен під наглядом бая Стефана почав кидати в пащу електричної печі залізний брухт. Йому допомагало ще двоє хлопців. Бай Стефан час від часу поглядав на прилади, бігав до лабораторії, з кимось розмовляв по телефону із свого закапелка, що містився у цеху, поруч з піччю.

Час до обіду минув непомітно. Румен хотів збігти додому, та оскільки перерва тривала всього годину, вирішив пообідати в заводській їdalні. Та й цікаво було, адже там зібралася майже весь сталеливарний цех! Усі посидали за довжелезний стіл, наче на сімейний обід. Посередині влаштувався бай Стефан, по обидва боки у нього — Василка й тітка Євдокія. Вони доглядали за старим, як за рідним батьком, — то подавали йому хліб, то пригощали стручками гіркого перцю, які він хрумав, наче цукерки.

Румен мовчки їв, розглядаючи своїх сусідів. Здебільшого це були молоді, здорові люди. Вони голосно плямкали і їли з явним задоволенням. Дивлячись на них, Румен і собі з'їв непомітно цілий окраєць хліба. Навіть тітка Євдокія була в захопленні від його апетиту:

— Їж, їж, кучерявий, бо в тебе он аж вуха потоншли!

Румен почервонів: «Мабуть, знає, лисиця, що я жонатий!» і почав їсти делікатніше, наче зовсім не був голодний.

Після обіду гуртом вирушили до читальні, переглядали газети, сперечалися. Заїшла мова про його членство в комсомолі. Він щиро зізнався, що відтоді, як покинув завод, не відвідував ніяких зборів, навіть не платив членських внесків. Василка жахнулася! Однаке Румен порадив їй не здіймати галасу, бо він взагалі може не повертатися до комсомолу, оскільки почуває себе вже перерослим. Проте й зараз не сказав, що одружений, бо знову... забув. Вирішили на наступних зборах відновити його в комсомолі. Зі свого боку він теж пообіцяв включитися в боротьбу за ударну комсомольську працю. Йому кортіло спитати, що саме це означає, але вирішив не виказувати свого неуvtва. Після обіду, пригощаючи хлопця молоком, тітка Євдокія досить наочно пояснила йому:

— Дивися на Василку і не питай... Вона зразок у всьому! Ти тільки поглянь, яку вона зачіску собі вимудрила!.. Хвилями! Це я її навчила! Тепер ходить до моєї перукарки! Он що значить, дорогий мій, ударна комсомольська праця!

Румен цокнув кухлем об алюмінієвий бідон:

— Ну, будьмо!

І з великим задоволенням випив молоко.

Після роботи він вимився, скочив у сідло своєї колісниці й мерцій подався додому, наче не був там цілий рік.

13

Ліляни вдома не було. Румен тут же вийшов на подвір'я і свиснув. Давненько вже не було чути урочистого сигналу тореадора, тому він прозвучав нині якось і дивно, й нерозумно. Повторив ще раз, потім ще, проте на балконі ніхто не з'явився. Вікна теж були позачинені. Якоюсь пусткою віяло від усього дому.

— Куди це поділися мої родичі? — спітав він у матері.

— Пішли огляdatи нову квартиру, — відповіла стара.

— І Ліляна з ними?

— І Ліляна, й учителька.

— Ага. Ну, гаразд! — і наспінтуючи, він почовгав у повітку лагодити машину. Мати подалася слідом за ним. Старій приємно було дивитися, як він працює.

— Ну, що? — по паузі спітав Румен, вказуючи на двоповерховий будинок. — Цей курник теж розвалять?

— Авжеж, розвалять. Ти не жартуй, бо ще не дістанеш посагу...

— Хто, я?

— Та вже ж не я...

Румен клацнув пальцями й поліз під машину. Баба Марійка тупцювала довкола. За хвилину Румен виліз з-під таратайки, обтруссив порох з комбінезона й почав оглядати мотор.

Мати наблизилася до нього й таємниче повідомила:

— Приходив Младенов...

Румен здивовано кліпнув очима.

— Ну?!

— Тебе питав.

— Навіщо?

— Хотів з тобою про щось дуже важливе поговорити... Казав, стосується твоого майбутнього.

— Про що ж саме?

— Він не сказав.

Румен помовчав, потім сердито пробурмотів:

— Нехай вони всі дадуть мені спокій, мамо! Мені й на заводі добре...

Він довго оглядав двигун автомобіля, не помічаючи наближення літнього присмерку. Згодом на вулиці спалахнули вогні. Засвітилися вікна в будинках. Тільки двоповерховий дім лишався мовчазним, холодним і похмурим. Румен почав непокоїтись.

Мати пішла в хату. Він сам залишився у дворі і не знат, що робити в сутінках. Вперше Румен відчув себе наче зв'язаним: хотів би кудись піти, так не смів через Ліляну. Треба ж було все-таки побачитися з нею! І де її носить лиха година? Чому вона не залишила принаймні записки? Він никав по двору, сідав на лаву під вишнею й дивився на балкон... Зненацька йому спало на думку майнуть до ресторану, та коли згадав, що Гошо-фаготист уже там не грає, відмовився й від цього наміру. Не лишалось нічого іншого, як повернутися до кімнати і знову взятися за ремонт якоїсь машинерії. Давненько вже він не розбирав годинника.

Легенький вітрець повіяв з двору і сколихнув білу фіранку в розчиненім вікні. На двір поступово спускалася тепла серпнева ніч. Пахло смаженим перцем, свіжими кавунами й динями. Звідкись здалеку долинали уривчасті звуки оркестру. В сусідньому будинку грало радіо. У повітці кілька разів озивався цвіркун, але щоразу вмовкав, ніби йому бракувало сміливості. Румен колупався маленькою викруткою в старому механізмі, весь час поглядаючи у вікно. Вперше він гнівався на Ліляну. Адже йому так хотілося розповісти про все, що з ним трапилося в цей перший день на заводі! Мабуть, їй було б цікаво. Та де ж вона запропастилася?

І поки Ромен порпався в старому годиннику, які тільки думки не приходили йому в голову! То йому заманулося видряпатись на балкон і одв'язати курку, то раптом забажалося приладнати пастку перед порогом у полковника й зловити в неї цуцика, то думав, як би записати на магнітофонну плівку якусь жахливу історію,— ну, скажімо, про напад хуліганів на невинну дівчину, де було б чути і брязкіт зброї, і скрегіт ножів, і гучні постріли та крики «рятуйте!». Ось полковник спокійнісінько лягає собі спати, і раптом у нього під ліжком починає крутитися магнітофон... Здорово! Справді, яких тільки розваг не придумав би... Ні, він неодмінно купить собі магнітофон. Запише полковників голос, Лілянин, свій, Ліляниної вчительки... А може, понесе його навіть на завод... От тільки одержить першу зарплату і... Правда, потрібно багато грошей, щоб купити магнітофон... А ідея прекрасна, особливо, коли ти самотній... І нічого тобі робити...

Румен підвівся й виглянув з вікна. У двоповерховому будинку вже світилося. Серце у нього радісно забилося. Він виплигнув у вікно й почав наслідувати заяложену арію. Тієї ж міті на балконі з'явилася Ліляна й помахала йому рукою. Обличчя в неї сяяло, освітлене електричною лампою, що горіла на балконі.

— Ти скоро?

— Вже йду!

Промайнула і постать Мусинського, але тієї ж міті сковалася. Ліляна вибігла в двір задихана, ж'єва, у новій сукні з тафти, яка шурхотіла, мов плющ. Румен хотів обніти її й пригорнути, але вона примхливо відштовхнула його:

— Не треба зараз, ще забрудниш мене..

І, щоб не образити чоловіка, граціозно витягla шию, випнувши губи для поцілунку.

— Ну, розказуй. У мене теж є багато чого розповісти. Перш за все про концерт!.. Потім про нову квартиру!

Ліляна аж захлиналася від усіх новин. Румен повів її до лави. Вони посідали під вишнею і зашебетали, мов ластівки у гнізді. Ліляна так багато розповідала Руменові, що до нього так і не дійшла черга. Встиг лише сказати їй, що сьогодні він уперше був на виплавці сталі. Вона схвалила це й захоплено розповідала далі про сьогоднішній особливий, надзвичайний концерт... Нагадала також, що треба гарненько митися, особливо в таку спеку... І не свистіти, як хлопчишко, попід вікнами.

— Невже ти не розумієш? Батько сердиться. У нього останнім часом з нервами щось негаразд. Став якийсь байдужий до всього. Навіть не радіє, що нам дадуть нову квартиру. Все мовчить, ховається від усіх... Взагалі став мізантропом... Так що, прошу тебе, не дратуй його своїм свистом. Та й непристойно це... Адже ти мене розумієш, Румене?

Довго вони розмовляли під вишнею, потім перейшли до кімнатки, в прибудову. Їли кисляк. Гомоніли. Ціluвалися. Знову щебетали. Час від часу з кімнатки чулися вигуки: «Я дуже, дуже радий!.. Тітка Євдокія, Найденова, бай Стефан»... Потім вони поснули, і кожен із них бачив свої сни...

Вранці Румен, як завжди, тихенько, щоб не розбудити жінку, вислизнув з-під ковдри, вмився на кухні й вийшов у двір. На сході рум'яніло небо, починався літній день — жаркий, щасливий. Румен сів на велосипед і помчав до заводу. Ліляна спала в дерев'яній кімнатці, і бачила уві сні майбутні свої концерти.

гриміли по підлозі дерев'яні черевики в обох відділеннях, і весь цей гомін зливався з джазовою музикою, що линула з репродуктора в цеховому коридорі. «Хто там бризкається холодною водою? — лунав знайомий голос. — Це ти, кучерявий?..» «Ми, товаришко начальнице!..» «Ось я зараз

прийду до тебе, шибенику!»... «Дуже перепрошуємо, але ми всі в негліжеч!» І знову шумить душ, ще голосніше грає джазова музика, заглушаючи веселий сміх.

Мила дівчина була Василка Найденова. Довідавшись, що Румен одружений, вона спалахнула, мов розтоплена сталь, і тут же поділилася новиною з тіткою Євдокією — наставницею й порадницею всіх цехових дівчат.

— Так ти, кучерявий, виходить, жонатий? — гукала на весь цех молочниця. — А від нас, бач, приховував. Чи ж то правда?

— Правда.

— Ти ба! А тут у нього мало не поза-

кохувалися всі дівчата! І я туди ж на страсті літ... Ну, чого заливаєшся? Чи ж вона хоч гарна?

— Гарна.

— Чорноока?

— Русява.

— Браво. І я блондинка. Що ж вона в тебе робить?

— Вчиться.

— Чого вчиться?

— На піаніно грає.

— Значить, скоро підемо на концерт?

— Звичайно.

— Готуйтесь, дівчата!

Довго тітка Євдокія кепкувала з Руменом, але й він од неї не відставав. Міцна сорокалітня жінка, на диво енергійна і не-посидюча, вона кілька разів смикала Румена за чуприну, а то раз навіть підставила йому ногу, так що він аж носом 'заорав

у купі землі біля формувальниць. Щоб не лишитися у боргу, він підхопив її в оберемок і шпурнув на жужелицу. Усі в цеху засміялися. Тітка Євдокія кахкала, мов качка в болоті, і ніяк не могла встати, аж поки Румен не підійшов і не допоміг їй. Добре, що жужелиця була холодна, і плаття в молочниці не загорілось.

— Ану, він! — grimнув на них бай Стефан. — Що це тут за комедія? Киш мені по місцях, бо зараз обох витурю в інструментальний.. Ач, що вигадали!

Потім він зібрав усіх на коротеньку нараду:

— Ось, погляньте на цей рисунок! Нашому цехові мають доручити нове серйозне літво. Якщо упораємося із завданням, дістанемо премію..

— А яку премію, бай Стефане? — поцікавився хтось із гурту.

— Не скажу. Секрет.

Старий любив зайнятігувати, особливо коли передбачалася якась важлива нова робота.

Одного разу він пообіцяв повести весь цех до цирку — приїхала якась відома приборкувачка левів. Всі одностайно вирішили піти до цирку разом із своїми сім'ями. Вперше вони мали нагоду побачити й Руменову дружину. Тітка Євдокія згорала від нетерплячки, Василка теж з цікавістю поглядала на нього з кабіни свого крана.

— Ну, вже побачимо тую писану красуню нашого кучерявого,— хвалилася тітка Євдокія.— Либонь, виряджена прийде, мов та лялечка.. Але й ми постараємося!

— Тільки я піду з вами з однією умовою,— попередив бай Стефан: — якщо вчасно закінчимо плавку. Отже тримайтесь!

В цеху запанувало особливое пожавлення. Усі знали, що старий завжди дотримує слова. Хвилювався й Румен.

Тихо гуділа електрична апаратура. Сталь уже варилася в печі. Крановщиця була на посту. Формувальники закінчували свою роботу. Ківш, у який мали наливати сталь, стояв напоготові. Бай Стефан метушився, мов кухар біля печі, а Румен допомагав йому — довгою залізною ложкою розмішував розплавлений метал. Сонячне проміння вливалося в широкі вікна. Осяяне полум'ям і променями сонця, Руменове обличчя здавалося вилитим із бронзи. Змокрілий чуб, закручуючись у маленькі кільця, низько спадав йому на чоло. Сині окуляри надавали юнакові вигляду авіатора, і світло, що вигравало на комбінезоні й жилавих руках, робило його якимось дивним і недоступним. Бай Стефан раз у раз повчав племінника:

— Треба підбавити марганцю.. Так. Зменшити фосфору.. Проба!

Румен шугав довгою ложкою в червону пашу електропечі, обережно розмішував вогняну кашу і потім повільно витягав ложку.

— Обережніше!.. — бурмотів біля нього бай Стефан.— Легше! Не поспішай! Так! Давай сюди.. Легше, легше! Лий сюди, на плиту... Отакі..

Підважуючи ложку на коліні, Румен обережно виливав розріджений метал на широку чавунну плиту. Тим часом бай Стефан вже прикривав синіми скельцями окулярів очі й нахилявся над металом. Сталь швидко застигала, і старий підбирав її лопаткою, що завжди була в нього під рукою.

— Тиснення! — нараз крикнув він.— Тиснення зменш! Чуеш?

Над цехом розляглися тривале виття і свист, а старий з Руменом стояли перед розкритою піччю, тривожно вдивляючись у клекочучу вогняну масу. Бай Стефан весь червоний і закіплюжений, бурмотів, обливаючись потом:

— Якщо клейтесь, значить, страва не готова, треба варити ще. Які ж ми з тобою кухарі, коли будемо пригощати людей недовареною юшкою! Ану, давайте ще пробу, побачимо, що тепер вийшло... Не можна квапитись.. З цією справою жартувати не слід.. Віділлещ колесо, а воно ніздрювате. От і аварія забезпечена. Життя людей в небезпеці... Хто винен? Сталевар! Поганий кухар... Розлив юшку, перш ніж вона зварилася...

Він узяв відлитий шматочок сталі й звелів віднести його в лабораторію. Розглядаючи другий шматочок, він повчав Румена:

— Дивись на кут зламу.. Та пильний добр! Бач, недостатній... Додай іще марганцю.. Зрізи ще ніздрюваті. Піди, поглянь в лабораторію... Та не кисни там! Мершій!

Кран повільно наближався до печі, по даючи тривожні сигнали. Це були знайомі шуми електрики, вогню і сталі. Румен повернувся з лабораторії, і старий знову взявся повчати його — спокійно, тихо, ніби розмовляв сам з собою:

— Якщо висока температура — згорять сифони; коли ж низька — не зачиняється добре клапани, і сталь витече в ківш ще до того, як набуде належної структури... Отже, фосфор — це ворог сталі.. Кидай вапна та ще трохи коксового пороху для розрідження шлаку. А шлак — то наче пластир на виразці: покладеш його на рану — і вона заживе... Білий шлак — добра сталь!.. Дай ще вапна!

Старий перевів подих.

— По куту зламу,— говорив він,— визначається вміст вуглецю, а по рубцях — марганцю... По ніздрюватинах розпізнається наявність силіцію. Коли все це знатимеш, то все одно, що опануєш душу металургії...

Підкинь ще коксового пороху! Кидай! Швидше! Душа металу делікатна, як душа людини... Все залежить од пропорцій. Тепер розмішай!.. Ще, ще! Ох, і намильять нам шию в токарному...

З Руменового лиця струмками біг гарячий піт, але він не мав часу навіть втертися. Чуприна його зовсім прилипла до чола.

— Важливий останній крок,— вів далі бай Стефан.— Важко сказати вчасно «стоп». А як скажеш його вчасно — тоді все гаразд... Ну, здається мені, юшка вже зварена... Кран! Давай кран!

Старий замахав окулярами до крановщиці. Знову загуркотіла й попливла у повітрі скляна скриня, спустила вниз величезний гак над самою ямою, де стояв порожній ківш. Зашелестіла електрична апаратура, піч нахилилася над ковшем. Румен дивувався спокоєві старого — він був наче регулювальник на центральній площі. Коли стала витекла з печі і з клекотом та сичанням наповнила величезний ківш, бай Стефан подав крановщиці знак віднести ковша до заготовлених форм. Хлопці порозбігалися; Василка точно спрямовувала кран, а тітка Євдокія стояла біля дверей і тепер мовчала. Почалась відливка. «Давай сюди, пусти вліво, міцніш підпирай, відпусти трохи... Обережно!» Румен стояв поруч бая Стефана, підпирав ломом ківш, задихався, оповитий хмарою терпкого диму, з обличчя його струменів піт, наче його допіру облили водою.

Коли закінчилась відливка і велетенський порожній ківш знову поставили на місце, старий зітхнув, зняв окуляри й посміхнувся:

— Тепер уже похід до цирку забезпечений!.. Ану, гайда в душову... І по домівках!

Румен нагнувся і, посміхаючись, почав викручувати піт із своєї одежі. Хтось гукав за його спину:

— Ну, як, кучерявий! Це тобі не легкова машина!

15

Вирішили зібратися біля цирку.

Румен нашвидку помівся і, не давши висохнути чубові, скочив на велосипед і помчав додому.

Треба було вчасно попередити Ліляну, щоб вона приготувалася як слід. Він надавав великого значення першому враженню. Хтозна-чому, але він радів з того, що познайомить свою дружину з тіткою Євдокією. Руменові здавалося, що її оцінка матиме особливе значення.

Тільки-но опинившись у дворі, він поста-

вив велосипед у повітку і кілька разів свиснув, дивлячись на балкон. Двері були відчинені, проте з квартири ніхто не вийшов. Мабуть, його не чують. Він наблизився до паркану й кілька разів покликав: «Лілі!» Але й цього разу Ліляна не озвалась. Румен заглянув у відчинене вікно прибудови — кімната була порожня. Часу залишалося зовсім мало. Він кинувся до двоповерхового будинку й кількома стрибками вилетів по кам'яних сходах на другий поверх. Вдруге чи, може, втретє входив він у цей дім, відтоді як одружився з Ліляною. Не до вподоби йому були сутінки полковнікової квартири, в якій завжди тхнуло якимось особливим, застояним духом. Румена гнітили великі старомодні крісла в передпокої і велике свічадо, на якому були приклесні вирізьблені з дерева підкова та трилисте стебло конюшини. Осоружними здавалися йому малюнки з тірольськими пастухом і пастушкою, що збирали квіти й невинно дивилися одне на одного. Він завжди намагався прийти тоді, коли Мусинського не було вдома. І кожного разу цілком несподівано повертається полковник, він покашлював іще за дверима, повідомляючи про свій прихід.

Цього разу Румен не мав жодної вільної хвилини. Він натиснув на гудзик дзвіночка і, оскільки це йому відалося недостатнім, почав іще цокати клямкою. Зсередини долинув собачий гавкіт, потім некапливі, спокійні кроки. Рипнули двері, і вглибині передпокою виросла постать полковника запасу. Сьогодні старий не горбився. Щось переможно-радісне світилося в його очах, а на блідих щоках з'явився незвичний, ледь примітний рум'янець. Полковник був у піднесеному настрої, і це допомогло Руменові.

— Будь ласка, молодий чоловіче,— сказав він.— Ліля вдома... Я зараз її покличу.

Десь із глибини квартири, де містилась Лілянина кімната, линули бравурні, урочисті звуки фортепіано.

— Ось закінчить грati полонез, і я покличу її... Прошу, заходьте до передпокою.

— На жаль, не маю часу,— нетерпляче відповів Румен.— Ми взяли квитки до цирку.

— До цирку? — поморщився Мусинський, ніби йому ткнули солдатську онучу під ніс.— Який ще цирк?

— Приборкувачка левів...

Мусинський зареготав. Румен уперше бачив його таким веселим. І щоб дошкулити йому, попрямував одразу ж до кімнати, звідки линула музика.

— Ніколи мені чекати! — сердито кинув він на ходу і штовхнув двері. В кімнаті вро-чристо світилася люстра. Ліляна грала, а біля неї скромно сиділа зодягнена в чорну сук-

ню вчителька. Біля вікна в глибоких кріслах сиділо двоє чоловіків — один лисий, з довгими вусами, а другий — з лискучим, зачесаним на проділ волоссям і гарними циганськими очима. Обидва мовчали й уважно слухали піаністку.

Румен затримався на якусь мить біля дверей; коли він переступив поріг, учителька замахала на нього рукою, не припиняючи, однак, беззвучно відбивати такт своєю ніжкою, взутю в чорну туфельку. І Ліляна, і вчителька вдягнені були офіційно — в чорні шовкові сукні, в яких вони звичайно відвідували концерти. Румен не розумівся на тонкощах етикету, тому ступив ще один крок уперед, та коли побачив, як зашарилась Ліляна, що для неї зовсім не було властиво, вирішив зачекати, поки закінчиться цей... забув, як він зветься... Дивно все-таки, що обидва чоловіки, які потопали в кріслах, навіть не ворухнулися. Вони сиділи, мов неживі. Щось подібне Румен уже зустрічав у етнографічному музеї. Коли б не цирк, він неодмінно познайомився б з цими людьми. Może, вони прийшли купувати піаніно?

Він сів у передпокої на стару канапу. Йому було приємно сидіти в сутінках і слухати музику, що долинала з кімнати. Мідні звуки приємно дзвеніли й переливалися, нагадуючи Руменові механічну майстерню з кількома ковадлами. А може, й справді варто відвідувати концерти? Навіщо ж тоді продавати піаніно? Якщо спитають у нього, він буде проти. Ні в якому разі не слід продавати піаніно!

Хлопець замріявся. Раптом він згадав про цирк, мерщій схопився, увімкнув світло й глянув на свого годинника. Лишалося сорок хвилин. Часу ще досить, щоб зібратися і вчасно прибути на місце. Машина була добре відремонтована, отже небезпека спізнилася відпадала... Але цьому... як його — полонезові! — наче не було кінця й краю! Полонез, так сказав полковник! Який же розумний він, цей полковник! Румен навіть трохи заздрив йому і ладен був помиритися з ним, хоча він і колючий, мов той їжак!

В передпокої було безліч усіх речей. Тут стояла скриня з написом крейдою: «Обережно, скло!», лежали два вузли, обв'язані строкатими родопськими ковдрами, кілька валіз, клунки. Помітивши усе це, Румен здивувався, але тут же згадав, що полковник уже збирається переїхдяти, хоча тірольські пастух і пастушка ще залишилися на своїх місцях. Вони попадають, либо, лише тоді, коли могутній екскаватор своїми щелепами вгризеться у ветхі стіни двоповерхового будиночка.

Румен почав прогулюватись по передпокої. Які цікаві експонати! Вони смішили

його й розважали, хоча Руменові й було серед них тісно. Зненацька з кухні донісся собачий гавкіт. Дзенькнув замок. Почувся сердитий окрик: «Чого встриєш не в своє діло?» Він упізнав голос тещі. Ясно, старі сиділи в своїй кухонці разом з цуциком. Руменові стало весело. Як-не-як, а його становище було краще, адже він чекав у передпокої, в оточенні крісел та тірольських пастушків, і слухав мелодію полонеза... О, цей полонез!..

Він знову сів на канапу й зажурився. Нарешті вмовили останні звуки. Стало незвично тихо. Румен обернувся до дверей і прислухався. Його лякала ця несподівана тиша. І саме в цю мить розчинилися двері. З кімнати пташкою випурхнула Ліляна й кинулася йому назустріч, граціозно витягаючи шию. Останнім часом вона часто отак підставляла йому губи, наче застерігала його — мовляв, на тобі трішки, а решту лиши мені! Він поцілував її в губи, і вони здалися йому холодними й твердими.

— Сьогодні вирішується моя доля, Румене! — сказала вона схильовано.

Він не дослухав її:

— Збирайся швиденько та підем до цирку!

— До цирку? — звела Ліляна вгору брови.

— Так, у нас культпохід...

— До цирку? — перепитала вона.

— Подивимось приборкувачку...

— Ти збожеволів, Румене! Сьогодні вирішується моя доля...

— Нічого не розумію, — знизав плечима Румен. — що, може, продаєте піаніно?

— Що ти мелеш?! Сьогодні в мене вирішальний день!

— Хіба оті, що сидять, не покупці?

— Ах, облиш!.. Це з кіностудії... Шукають дівчину для виконання головної ролі в фільмі «Любов піаністки». Один з них режисер, а другий — диригент. Об'єдили влітку все узбережжя і, уяви собі, не знайшли підходящої. Вони просто в розpacі. Це вчителька їх привела, щоб вони подивились на мене й послухали, як я граю. Ніби оглядини... Może, саме я підійду для цієї ролі? Ти як гадаєш?

Вона крутнулася перед свічадом. Румен оторопіло дивився на неї.

— Цікаво буде, правда?

Вона ще кілька разів крутнулась перед дзеркалом. Нараз йому стало прикро, і він запитав:

— Отак уже й зніматимуть?

— Ага, — цілком серйозно відповіла Ліляна. — Якщо пробні зйомки вийдуть вдалими...

Він раптом перебив її:

— Ти розумієш, Ліляно, ми запізнююємося. Ти розумієш це?

Вона мовчки одвела погляд від свого зо-

браження в дзеркалі й здивовано глянула на нього.

— Розумієш,— невгавав Румен,— якщо ти не підеш зі мною до цирку, то назавжди ославиш мене перед друзями... Розумієш?

Потім додав спокійніше:

— Ну, скажи їм до побачення, отим приятелям, і ходімо! Чуєш? Чи ти оглухла, дівчина?

— Ні,— крізь зуби процідила Ліляна,— я не піду до цирку! Ти просто не розумієш, що в мене сьогодні за день! Вибач мені, але...

Вона обернулась і попрямувала до дверей.

— А що ж подумають люди, Ліляно?

— Я не можу...

І причинила за собою двері. Румен лішився на самоті. Озирнувшись і прожогом кинувся до сходів, бо йому враз здалося, ніби в нього все попливло перед очима.

Він біг униз з такою швидкістю, що Мусинський з собачкою вийшов навіть поглянути, чи не почали вже, бува, руйнувати його будинок.

16

Вибігши на подвір'я, Румен ще раз глянув на вікна кімнати, в якій світилася велика люстра, і вперше відчув, що його покинули. Найдужче його бентежила думка про тітку Євдокію. Ця відьма не дасть йому спокою, аж поки не дізнається, чому молода жінка не прийшла до цирку: може, вона його ревнує, або може, в ній був поганий настрій, чи просто її не цікавить приборкувачка левів? Поки все не буде з'ясовано до тонкощів, вона не заспокоїться.

І, вже не вагаючись далі, Румен вирішив теж не йти до цирку. Він не міг прийти без Ліляни. Всі будуть підозріливо глипати на нього і глумитися над ним поза очі, або ще, чого доброго, матимутъ його за ревнивця, який не насмілився вивести свою дружину-красуню на люди.

Не розмірковуючи далі, він кинувся до повітки, відімкнув дверцята DKW й шмигнув у тісну кабіну. Бліснули фари, загурчав мотор, і через кілька хвилин Румен уже мчав кварталом. Виїжджаючи на головну вулицю, він твердо вирішив поїхати в ресторан на Панчаровське озеро, де нині працював Гошо-фаготист. Вони, правда, трохи посварилися цього літа під час своєї безталанної мандрівки, проте Гошо не був злопам'ятним чоловіком. З ним Румен завжди зуміє порозумітися. Тому, опинившись за

містом, він дужче натиснув на газ і щодуху помчав до Панчаровського озера.

У серпні ці місця аж кишили мешканцями Софії. Тут було прохолодно й свіжо. На самому березі стояв чудовий ресторан, грав джазовий оркестр, у якому працював Гошо. Люд стікався сюди і в святкові, і в буденні дні, особливо увечері, коли грав оркестр. Танцівники, штовхаючи один одного, топталися на невеличкому бетонному майданчику. Різні люди приходили й приїздили на Панчаровське озеро — і любителі потанцювати, і ті, хто не проти був поласувати памидовим¹ вином, і знавці сливової ракії². Румен не належав ані до тих, ані до інших. Він просто любив мандрювати, дивитися, рухатись.

Коли Румен наблизився до озера, вогні в ресторані й у саду вже світилися. Кілька гірлянд з кольорових лампочок оперізували берег. Барвисте сяйво віддзеркалювалось на темній воді й надавало озеру фантастичного вигляду. Вдалині білі парусний човен, але і його, видно, приваблювала музика, і він плив до берега.

Румен поставив машину на майданчику, а сам попрямував до оркестрантів, щоб на самперед розшукати Гошо-фаготиста. Музиканти саме грали улюблену Руменову пісню. Наблизившись до оркестру, хлопець спинився на видноті й помахом рукі привітався з Гошо (той грав на кларнеті, хоча його й називали фаготистом).

Спочатку Гошо не помітив Румена. Вся його увага була зосереджена на інструменті, пронизливий висик якого розлягався над озером. Гошо стояв посеред оркестру і натхненно грав, повертаючись на всі боки до байдужої публіки. Румен простояв кілька хвилин, поки Гошо спинив, нарешті, свій погляд і на ньому. Вони переморгнулися. Румен пройшов поміж столами й насили знайшов на самому березі озера вільне містечко. Сів і замовив собі стакан вина, щоб не впадати в око офіціантів.

Коли оркестр скінчив грati, Гошо негайно підійшов до нього і, не вдаючись до розпитувань, одразу злагнув, що сталося з Руменом. Він навіть словом не згадав про фатальну подорож у Південну Болгарію, котра фактично й була причиною того, що Румен злигався з цією, вибачте, примадонною, якої Гошо давно терпіти не міг. Ні, Гошо, не дорікав йому минулим, бо не був злопам'ятним. Він тільки поморщився й сказав, що коли Руменові потрібна буде якась допомога — фізична чи моральна — він її завжди матиме. Румен дещо ображено відповів, що до цього ще справа не дійшла, а коли б і постало питання про фізичну

¹ Памид — сорт винограду.

² Ракія — горілка.

роправу, то менш за все Румен шукав би підтримки у нього, у Фаготиста. Сліймавши облизня, Гошо знову пішов до естради, кинувши на ходу Руменові, що незабаром сюди має прийти його приятелька і може посидіти з ним. Румен погодився, хоча зараз йому було не до приятельок Фаготиста — з голови не йшли події, які довелося сьогодні пережити.

Оркестр знову заграв, тепер уже щось інше, що також імпонувало Руменовому настрою: цього вечора він був сумний і сердитий. Вже тут, у ресторані над озером, розміркувавши про все як слід, він зрозумів, що настрій йому зіпсувала не так Ліляна своєю відмовою піти до цирку, як оті два покупці — прилизаний і лисий. Коли б їх не було, він і її рішення, можливо, сприйняв би спокійніше. Зрештою, дружина не повинна завжди ходити слідом за чоловіком, наче пришита. Він усе це добре тямив і зовсім не хотів псувати їй майбутнє! Але чому він досі нічого не знат про тих людей? І доки вони там сидітимуть, немов ті мумії, у м'яких кріслах? Доки Ліляна повинна їм грati? І скільки часу ота бабуся в чорному мала відстукувати їй такт своїм черевиком? Саме це не давало йому спокою і нині, коли він ковтав вино і слухав музику. І найгірше було те, що, дивлячись на людей, які тупцяли на танцювальному майданчику, перед його очима ніби раз у раз мелькали оті дві осоружні голови! О боже, які ж вони були пихаті! Навіть не моргнули, коли він увійшов! Либонь, дуже-таки важко знайти виконавицю на роль головної героїні!

Румена знову охопила лютъ. Він допив вино й попросив негайно принести йому вечерю, бо вже геть охляв. Та коли офіціант приніс гарячу запашну печенью, він ледве доторкнувся до неї й відсунув — ніяк не міг позбутися лихого настрою.

Він похмуро дивився на строкатий клубок, що крутився й витанцював у нього перед очима, поступово ним оволодівала ненависть до всіх цих людей, які не мали свого обличчя, а всі були схожі то на отого вусатого, то на прилизаного з чарівними циганськими очима.

Гошо-фаготист дув до знемоги у свій кларнет. Інші оркестранти стояли, вимахуючи своїми інструментами, вони щось гукали й підстрибували, дзвеніли мідні тарелі... і збудження поволі охопило всіх. Музиканти і танцюристи злилися в єдиний пістрявий, несамовитий, джазовий клубок.

Румен уже не пригадує, як усе те сталося, але допиваючи склянку вина, він помітив, як Гошо чомусь зійшов з естради і опинився серед захмелілого натовпу. Це сталося якось несподівано й непомітно для

інших, бо оркестр продовжував грati, мовби не помічаючи відсутності кларнетиста.

Румен устав і мерцій кинувся до танцювального майданчика. Гошо був десь у седині кола, і Румен його вже не бачив. Зненацька до нього долинув вереск наляканіх жінок, і натовп миттю розсипався. На порожнім майданчику залишилось троє хлопців і якась дівчина. Між ними дзигою крутився Гошо, махаючи кулаками на всі боки. Дівчина верещала й смикала його за рукав. Румен одразу збегнув, що це та сама приятелька Гошо, яка мала прийти. А хто були оті троє? Доки він розмірковував, Гошо опинився на кам'яному помості. Один із трьох здорованів підхопив дівчину й хотів тікати з нею, але вона знову почала верещати. Саме в цю мить Румен вибіг на майданчик і з кулаками кинувся на напасників. Він бив їх люто, несамовито. І дивна річ: коли він розправлявся з незнайомими парубками, у нього перед очима весь час стояли оті двоє, яких він бачив у Ліляни. І це ще дужче посилювало його лютъ і надавало сили. Він не знат, скільки вже тривала ця бійка. Знав тільки, що Гошо разом з приятелькою втік. Румен залишився сам і мусив відбиватися аж від трьох. Потім їх стало четверо, Румен згарячу не примітив, звідки взявся цей четвертий. Тільки, мабуть, він був не з цими розбишаками, бо владно крикнув: «Припиніть зараз же, інакше всіх вас заарештую!..» Тієї ж миті до них наблизилося ще двоє. Це вже була міліція. Румен, однак, і далі бився, шукаючи кулаками перших трьох. Нараз хтось ззаду схопив його за плечі. Він шарпнувся, рвучко обернувся і вдарив несподіваного ворога кулаком в обличчя. Вдарив і остав-пів: обличчя виявилося знайомим. Румен одсахнувся, витер долонею закриваний рот, відкинув назад чуприну, що падала йому на очі, і знову поглянув на того, кому щойно дістався його удар. Перед ним стояв майор Младенов.

— Шо ти робиш, Румене? — гримнув він, тримаючись за лоба. — Ти збожеволів! Зараз же геть звідси, поки тебе не заарештували... Ти п'яний.

Руменові наче заціпило. Він іще раз очманіло глянув на майора Младенова, потім шмигнув у натовп і, обминаючи стільці, прохромавши з ресторанного саду. Услід йому неслися вигуки, сюрчання міліцейських свистків. Потім усе враз стихло.

Румен насили відшукав свою машину. Він сів за кермо і одразу ж рвонув з майданчика, боязко озираючись назад. За кілька хвилин він уже їхав у цілковитій пітьмі. Ніхто його не переслідував.

Вибравшись на центральне шосе, він замислився, куди йому їхати, і вирішив до Софії не повернатися.

Вдома ніхто не чекав на нього, усі спали. Уранці, коли сонце освітило повітку, першим помітив відсутність машини невисипущий полковник. Він довго розмірковував, що б то могло означати, однак як не напружував він розум, не міг дійти ні до якого висновку. Йдучи з нейлоновою авоською у крамницю, він обережно наблизився до прибудови й постукав у двері. Відтоді, як полковник розбив дзеркало, він жодного разу не переступив цього порогу. Як-не-як, а соромно було дивитись у вічі свасі, яка від того дня вважала його, мабуть, за божевільного, та й не хотілося знову псувати собі нерви. І все-таки цього разу цікавість перемогла. Він удруге постукав у двері і, побачивши Руменову матір, занепокоєно спітав:

— А де це зять? Щось не видно його машини.

Баба Марійка здивувалась. Невже знову щось трапилося? Відчинила двері до Руменої кімнати — нікого. Глянула на ліжка — порожні. Подивилась за двері — лише Ліляніні сукні на вішалці.

— Ой лишенько! — сплеснула вона руками й запитливо поглянула на гостя.

Мусинський мовчав.

— А молодиця ж де? — злякано спітала вона. — У вас?

— Ліляна вдома, — відповів Мусинський. — Учора ввечері в нас довго були гості з кіностудії, так вона спить зараз... Дивно, дивно, дуже дивно!

Він узявся за клямку й мимохідь обмацав очима розвішані за дверима сукні. Потім кинув погляд на чемодан, який стояв під тапчаном, і йому стало неприємно, що Ліляніні речі все ще були тут.

— М-да, — хитнув головою полковник, — шкода, дуже шкода!

І вийшов у двір, навіть не попрощаючись. Стара довго дивилася йому вслід, ніби усвідомлюючи свою провину. Вона ніяк не могла второпати, чого це полковник повторив кілька разів підряд «шкода». Кого йому було «шкода», вона не знала. Але ясно було одне — її син перевернув усе догори дном. Вона підійшла до повітки, присіла на низенький стільчик і, замислившись, довго сиділа там, скрестивши руки на грудях. Сонце вже давно зійшло, і його проміння, проникаючи крізь дірочки жерстяної покрівлі, танцювало на маленькому ковадлі, виблискувало на токарному верстаті, будило сонних мух. А стара все сиділа, ніби очікувала сина, що мав повернутися з далекої дороги.

Та Румена не було цілий день, не повернувся він і вночі.

Наступного дня рано-вранці у двір до Мусинських в'їхав величезний грузовик.

Зчинилася метушня, як це завжди буває, коли у когось в хаті з'являються люди з бюро перевезень. З двоповерхового будиночка почали виносити столи, стільці, канапи, гардероби, крісла. Подвір'я стало схожим на товчок. З нижнього поверху, що правив за паливний склад, котельну й погріб, у якому зберігали взимку овочі та інші продукти, троє вантажників, геть усі запрошенні, в павутинні, цілий день виносили різний мотлох, який полковник протягом багатьох років стягав туди. Прийшли і техніки демонтувати систему парового опалення. Цей переїзд поглинув усю увагу населення кварталу, так що ніхто навіть не згадав про мешканців дерев'яної прибудови.

Баба Марійка сиділа коло повітки, наглядаючи щоб, бува, котрийсь із запопадливих служак з бюро перевезень не поцупив чогось із Руменої майстерні. До того ж стара була страшенно втомлена різними клопотами, що несподівано впали на її голову, і нині відпочивала, спостерігаючи метушню у святів.

До обіду звільнili половину будинка. А по обіді прибула ще платформа на гумових колесах. Тоді обережно винесли піаніно і ще обережніше почали піднімати його на платформу. Баба Марійка довго з цікавістю розглядала блискучий інструмент і в думці пишалася своєю невісткою. А ось і Ліляна. Вона біжить слідом й покрикує на вантажників. Усі, навіть випадкові перехожі, спиняються, щоб подивитись на піаніно.

Після тривалої метушні, різних порад і вигуків піаніно, врешті, поставили на платформу. Біля нього сів сам Мусинський, і в супроводі квартальних зівак платформа рушила. Я теж був там і бачив усе, що діялось. Коли платформа зникла за розкиданими халупами, Ліляна озирнулася і, помітивши біля повітки свекруху, попрямувала до неї.

— Мамо, — звернулася вона до неї. — Що ви тут робите? Майно стережете?

— На сонечку гріюсь.

— Румен ще не приїхав?

— Немає ще анцихриста.

— Шкода... Треба було б з'ясувати з ним одне питання. А вас не попереджали? Чез три-четири дні почнуть розкидати. Татко ледве ублагав, щоб йому дали грузовика й людей з бюро перевезень... А що ж ви робитимете?.. Може, зараз уже варто було б...

Вона не доказала, та оскільки баба Марійка й далі запитливо дивилася на неї, насилиу видушила з себе:

— Там у вас деякі мої речі... Треба зібрати їх.

— Ти про сукні?

— Сукні і чемодан... Треба забрати, бо як почнете вибиратися, ще заважатимуть вам. Та й краще буде, коли всі мої речі будуть зі мною.

— Як знаєш, невісточко.

— Ми раніше так домовилися з Руменом... Я могла б узяти і його речі, але ж його немає, а я не насмілююсь нічого робити сама... Дуже мені прикро, що він сердиться... Він неправий!

Баба Марійка мовчки дивилась на молоду жінку — ця смиренність невістки і дивувала її і заспокоювала; та коли Ліляна познімала свої сукні з вішалки, вона раптом відчула, що сталося щось недобре.

— Та ти що, назавжди, чи як?..

— Що «назавжди»? — перепитала Ліляна.

— Питаю, назавжди виїздиш? Чи не розходитеся, бува?

— Ні, нічого такого немає... Просто поки все влаштується, тимчасово...

— Що влаштується?

— Взагалі... Адже ви самі розумієте, ми ще не влаштовані... поневіряємося, мов ті цигани... Я нічого не маю проти, щоб і Румен перейшов до нас, але при тих взаєминах, що склалися між ним і моїм татком, якось не виходить... Розумієте?.. До того ж я хочу працювати, вчитися, так що... Ось, можливо, в кінофільмі гратегиму...

— Можливо, все можливо, невісточко,— байдуже, співучим голосом відказала баба Марійка, весь час думаючи про сина. Ліляну трохи образило, що свекруха не звернула уваги на її слова про участь у кінофільмі, тому вона спробувала іще раз натякнути про фільм, але знову нічого не вийшло. Стара, видно, не могла зрозуміти цього. Для неї важливішим було те, що Ліляна забрала свої сукні та чемодан і покинула прибудову, наче ніколи й не переступала її порог. Ніби в якомусь гардеробі залишала свої речі, а оце прийшла й забрала, навіть не подякувавши.

До самої ночі перевозили майно Мусинських. Уранці наступного дня двоповерховий будиночок стояв уже порожній. Лишився тільки всякий дріб'язок та ряба курка. Мусинський сам посадив її у якийсь великий кошик, після чого вся сім'я розмістилася у фаетоні (перебиралися тимчасово в другий кінець Софії, поки збудують нове житло).

— До побачення, до побачення! — гукав з фаетону Мусинський, махаючи своїм ціпком. Курка тихенько сокотала в кошику, а цуцик лежав біля ніг свого пана. З другого боку на сидінні гніздилися Ліляна та її маті. Обидві жінки тримали величезні вузли на колінах і шморгали носами. Ім було важко розлучатися з цим місцем, адже стільки років прожили тут.

Ліляна плакала найдужче. Вона одверну-

лася, щоб її сліз не бачив батько, й непомітно витирала хустинкою очі, а ми дивилися й міркували, як їй допомогти.

Незадовго перед тим, як фаетон рушив, вона покликала свекруху й тицьнула їй у руки якогось листа, мабуть, для Румена.

— Віддайте йому, як повернеться. Я тут написала нову адресу.

Баба Марійка сховала конверт у кишеню, зітхнула й теж заплакала. Їхні сльози вплинули і на пані Мусинську, яка досі сяк-так стримувала себе, бо хотіла, певно, здаватися незалежною. Вплинули вони й на нас. Тепер всі ми стояли у дворі й плакали. Передчуття у нас були дуже погані й важко було стримати сльози, що ніби лилися з самого дна наших сердець.

— Ну, поїхали,— нетерпляче засовався на місці візник і ляскнув батогом.

Коні витягли фаетон на вулицю, і подвір'я нараз спустіло, наче в ньому люди ніколи й не жили.

18

Знову настала ніч. Я бреду розритими вулицями й намагаюсь уявити собі, якими то будуть нові будинки і новий парк, і мені стає сумно, коли я згадую про сльози моїх сусідів. Чого вони плакали? Чого їм бракувало? Навколо пахло вапном і смолою, світилися вікна в іще не добудованих житлах, тріпотіли од вітру пелюшки на непофарбованих балконах. Мабуть, там не плачуть. Я натикався на паперові мішки з цементом, розкидані перед корпусами, перестрибував через бетонні балки та арматуру, заглядав у двори, де стосами лежала червона цегла, і думав про Мусинських. Чому вони, диваки, зітхали, сидячи в допотопному фаетоні? Що їх тривожило? Хотілося мені прогнати їх із свого серця й повернутися знову туди, під крислату вишню, на лаву, щоб помріяти, яким у майбутньому буде новий квартал, головна вулиця й парк. Так, неодмінно треба буде поставити в парку лави, пофарбовані в жовтий колір. А чому саме в жовтий? Може, краще в усі кольори райдуги? Не будемо сперечатись і сваритися з полковником, він, либо, над усе поважає сіру фарбу, до якої звик у казармі, але однаково по-його не буде!

А що буде на головній вулиці? Кіно, театр... цирк?! А чому б і не цирк? Не можна забути і про універмаг з яскравими вітринами й нарядним фасадом!..

Багато я передумав, блукаючи вулицями міста, а ніч минала, зорі почали бліднути,

і скоро вже мав настati ранок. Тиша навколо. Я повернувся й неквапом рушив назад. Над моєю хижою навис ківш екскаватора. З протилежного боку вулиці на мене дивився порожній будинок Мусинського — без вікон, без людей. Тільки й зсталося сісти на димар сові й сумно прокричати у вранішніх сутінках.. По спині в мене пробіг холодок. Стою в хаті біля вікна, думаю і чекаю сходу сонця. Może, вранці повернеться наш хлопчина? Що там грають надворі? Мені здалося, що я знову чую арію тореадора. Я ширше відчиняю вікно, але всюди тихо, нікого немає ані на подвір'ї, ані на вулиці. Ні, ні. Тореадор ще не повернувся. Я зачинив вікно. Довго я лежав замислений і сам незчувся, як заснув від утоми.

А вранці прийшли робітники з будівельної бригади й почали розбирати будинок Мусинського. Зграя пацюків висипала з підвальну і, мов ошаліла, понеслася по вулицях і сусідніх дворах. Налякані діти з галасом кинулися услід за ними. Інших пригод не було. Ага, бач, і стару Веселинову повідомили, щоб за два дні вибралася з прибудови. Їй дали двокімнатну квартиру в заводському гуртожитку. Вона дзвонила з цього приводу до бая Стефана, зверталася й до директора. Обидва сказали їй, що житло вже давно надане в її розпорядження, лишилося тільки перебратися.

Дочка з зятем пригнали грузовика, на-вантажили на нього свої пожитки й за півдня перебралися в новий заводський будинок. Наступного ранку вони мали перевезти речі баби Марійки, та ввечері цілком несподівано повернувся Румен і сплутав усі плани.

Було вже пізно, коли запорошене DKW в'їхало на подвір'я. Усі в прибудові вже поглядали спати, бо вранці на них чекала робота. Лише стара не спала, як не хилила її дрімота. Вона раз у раз підводилася з ліжка й виглядала у відчинене вікно. Їй усе вчувалося, що гуде машина, що хтось свистить у дворі. Зате коли справді прибула машина, втомлена жінка вже міцно спала.

Румен був дуже здивований змінами, які сталися за час його відсутності. Тестевого будинку впізнати було неможливо. Рами з вікон були витягнені, двері зняті, і на їх місці зяли чорні дірки, наче повибивані очі. На іржавому балконі висіла тільки якась мотузка — все інше було прибрано. З-за будинку визирав екскаватор.

Ставши посеред двору, Румен довго роздивлявся і дивувався. Ні за чим він не шкодував, тільки боляче було за Ліляну. Де вона? Що робить? І тут він обернувся до відчиненого вікна свої кімнати. Наблизився до нього навшпиньках, бо все ще вірив, що

Ліляна там. В кімнаті було тихо, вітер легенько ворушив трохи відсунуту вбік білу фіранку. Румен хотів був подати звичний сигнал, та йому стало якось ніяково, і він не наважився.

Довго стояв юнак біля відчиненого вікна. Зрештою взявся за карниз, підтягнувся й одним ривком стрибнув у кімнату. Від несподіванки стара здригнулася. Румен злякався, побачивши її на тапчані. Мерщій за-світив лампу і став біля дверей.

— Мамо!

— Я, Румене.

— Ти тут сама?

— Сама.

— А їх немає?

Він не смів ворухнутися, йому було неприємно, що вліз у кімнату, наче злодій, та й оця незвичайнатиша лякала його, ніби він опинився в зруйнованому бомбою людському житлі.

Мати важко підвелася з ліжка, поправила нічну сорочку і, намацавши ногами пантоліфлі, почовгала до кухоньки, щоб знайти щось поїсти.

— Я не голодний, мамо,— сказав Румен.— Дай тільки, коли є в тебе, чащечку молока.

Баба Марійка ніби не чула його і робила своє. За кілька хвилин вона зібрала в кухоньці вечерю. Румен сів, відломив шматок хліба, взяв ложку. Мати пильно дивилася на нього. Їй здавалося, що син дуже схуд, не хотіла ні про що питати, поки він не повечеряє.

Румен нашвидку попоїв кисляку і згорнув на долоню крихти, розсипані по столу.

— Спасибі, мамо,— подякував, відсувавчи полив'яний полумисок.— А тепер скажу тобі, що я надумав.

Мати підвела голову й пильно глянула на нього.

— Знайшов я собі роботу в Пловдиві, мамо... Краща ніж тут, і заробіток більший. Так що готовий на ранок манаття, складемо його в машину і гайда. Не можна марнувати жодного дня.

— Але ж, сину...— почала була баба Марійка.

— Що було — те було... А в Софії я далі не можу лишатись... У мене тут сталися неприємності... Та й з Ліляною в нас... не виходить, сама бачиш... Здається, ми з нею трохи поквапились... Але не в цьому справа. Я ні за чим не жалкую. Może, коли розійдемось, палкіш любитимем... Спробуємо... А коли й так нічого не вийде, пошукаємо іншого виходу... Я тобі кажу цілком серйозно, мамо!

Останні слова він вимовив трохи сердито, наче й справді хто сумнівався в цьому.

Баба Марійка скрушно зітхнула. Раптом

вона про щось згадала, шугнула рукою в кишеною й дістала звідти листа.

— На ось, Ліляна передала...

Румен узяв, мерцій розірвав конверт і вп'яvся очима в ті кілька рядків, у яких вона повідомляла нову адресу.

— Гаразд,— сказав він, кладучи листа на стіл.— Тільки зараз ніколи займатися нею.

— Але ж вона твоя жінка, Румене!

Баба Марійка запитливо дивилася на нього, але він нічого не відповів, вважаючи зайвим ворушити нині цю сімейну історію, яка й без того лежала у нього на серці каменем. Врешті, нехай час скаже своє слово, якщо сталося щось непоправне.

Стара зітхнула.

— Чого зітхаєш? — блиснув очима Румен.— І там живуть люди нігде, ніж тут. У тебе пенсія, і я зароблятиму добре гроши... А що? Тепер не так, як було колись.. Тепер куди не ткнешся, всюди робота знайдеться. Я не боюсь нічого!

— А з заводом же як? Невже туди й очей не покажеш?

— Потім напишу їм... А зараз треба влаштуватися в Пловдиві. Бай Стефан нічого не скаже... Він мене зрозуміє. Та й директор свій чоловік!

— Усі вони свої люди,— заклопотано заперечила мати,— а коли їх зачепиш, вони одразу стануть іншими.

— Ніхто не може тримати мене тут. Куди схочу, туди й піду. Я вільний громадянин. Отак воно, мамо.

Румен замовк, несподівано задивившися у нове довгасте дзеркало, що висіло над умивальником. І, ніби продовжуючи свою думку, сказав:

— А Ліляна — я б і її взяв, коли б вона погодилася... Тільки вона щось своє надумала. І батько стромляє носа, куди не слід... Ну що ж, нехай!..

Він знову замовк. І тієї ж миті у сінях лунко й пронизливо задеренчав електричний дзвоник. Румен і його мати обернулися до дверей.

— Хто б це міг бути серед ночі? — знизала плечима стара й підвелаася.

— Зажди, я відчиню! — спинив її Румен і сам кинувся до дверей.

Дзвінок озвався ще раз. Румен запалив світло у сінях, вstromив ключа й відімкнув двері. На кам'яному ганку стояли, осяні електрикою, майор Младенов і бай Стефан. Побачивши їх, Румен аж відступив на крок. Менш за все він сподівався цих гостей.

— О, про вовка промовка, а вовк у хату шусты! — голосно почав бай Стефан, переступаючи через поріг. Нахиливши голову, ніби дивлячись на ноги, щоб не спіткнутися, слідом за ним посунув до хати і майор. Румен стояв осторонь, біля дверей, і так

зніяковів, що забув навіть привітатися до них. Бай Стефан попрямував у кімнату.

— Ти хоч би привітався по-людськи,— grimів старий, лишаючи за собою наляканого господаря.— Чи, може, ми й на це не заслужили? Ну, то ми й так увійдемо!.. Сідай, майоре, сідай!.. Цього вечора нам з тобою поталанило!..

Майор Младенов був у новій літній формі. Комірець йому тиснув, він розстебнув його, і це надавало йому ще добродушнішого вигляду. Він мовчав, ховаючи погляд від Румена. На лобі в нього, близче до скроні, біліла цяточка з білого пластиру. Тільки він та Румен знали про походження цієї ранки.

Гості самі розпоряджалися. Баба Марійка принесла їм стільці, але вони вже сиділи — один на тапчані, другий на дерев'яному ліжку. Румен стояв під дверима, біля вішалки.

Бай Стефан оглянув розкладене по столі залізяччя й невдоволено гмикнув. Мабуть, він і сам не здав, з чого почати. Румен уже втрачав терпіння. Майор Младенов дістав портсигар і запалив. Перед тим він запросив юнака сісти, але Румен відмовився.

— Йому не належить,— зауважив бай Стефан, вколовши очима Румена, потім і бабу Марійку, що стояла біля сина, винувато хрестивши на грудях руки.— Ти, сестро, що скажеш?

— А що ж я скажу, Стефане,— одразу відповіла стара.— Нічого мені казати...

— Ну, тоді я маю що сказати! — сердито буркнув бай Стефан.— Тільки хто мене слухатиме?.. Сядь!

Він показав Руменові на стілець поруч себе.

— Сядь,— повторив він.— Ми ще тебе не карали, чого стоїш у кутку.

— Немає потреби,— насуплено відповів Румен.— Можу й постоїти.

— Ну, гаразд, стій, коли так! Більший виростеш! — сказав бай Стефан, озирнувшись й несподівано спітав: — А де ж ти був? Де гуляв? Розказуй.

— У Пловдиві...

— Гм, їздив милуватися тамтешньою природою?! — урвав його старий.—Хоч би мене був покликав. Я б тобі пояснив, що й до чого...

Румен спохмурнів. «Вас там іще бракувало», — подумав про себе, однаке сказати вголос не насмілився: його бентежило майорове мовчання. Либонь, щось недобре вони задумали, і не з добрим завітали в отаку пізню пору.

Бай Стефан зручніше вмостиився на тапчані і ще запальніше продовжував свою обвинувальну промову. Він пригадав усі Руменові дурощі за останній час, звинуватив його в недбалості до власної сім'ї, став

на бік Ліляни, навіть узявшися захищати Мусинського, якого сам терпіти не міг. Спитав, чи розуміє Румен, на яку він стежку звернув і, не чекаючи відповіді, сказав, що, мабуть-таки, не розуміє. Потім спитав ще Румена, чи не соромно йому ганьбити добру пам'ять покійного батька. На закінчення він намилив йому шию й за бійку в ресторані. І додав, що ніяке сумління, мабуть, Румена не мучить, бо він остаточно втратив почуття сорому... Бай Стефан задавав Руменові питання і сам відповідав на них, так тривало з півгодини. Потім слово було надане майорові, але той відмовився, бо не мав чого додати. Тоді бай Стефан звернувся до баби Марійки тим же владним і трохи насмішкуватим тоном:

— Ану, сестро, може, ти даси мені хоч кухоль води, бо вже у роті пересохло від цих розмов.

Стара, мов опечена, підхопилася й кинулась до кухні, щоб чимось почастувати гостей. Румен тимчасом стояв, спершися на одвірок, і не смів навіть поворухнутися. Знадвору, у відчинене вікно, долинали хвилі мелодії — поблизу в ресторані грав оркестр. Люди танцювали й веселилися цієї літньої ночі, забувши про свої клопоти і dennу працю. Навколо вимальовувалися обліті місячним сяйвом обриси недобудованих споруд. Десь у повітці сюрчали цвіркуни, а з-за околиці чулося кумкання жаб, наче у дядька Ігната в селі... Дядько Ігнат!.. В якому ж то було році?.. Коли це було?.. Сумно плакали саксофони, надривалися скрипки... Сумно скаржилися цвіркуни й оті голоси на рівнині... Коли це було? Коли це сталося?.. Усе б віддав Румен, аби тільки вирватися нині з цієї пастки, вистрибнути в розчинене вікно і втекти якомога далі, на скошені луки, і вже ніколи-ніколи не повернатися в цей дім, до цих людей...

Знадвору долинули кроки матері, двері відчинилися і видіння зникли. Невелика пластмасова таця, три склянки води й рубіново-червоне варення. Гості мовчки взяли свої склянки. Румен знову хотів був поринути у спогади, але дзенькіт блудець та ложок повертає його весь час до дійсності.

— Може, й ти, сину, з'їси вареннячка?

Він мовчав.

19

Коли гості покінчили з вишневим варенням і випили воду, розмова продовжилась.

— Ну, майоре, — почав бай Стефан. — Що ти скажеш?

— Нічого, — відповів Младенов. — Говори вже краще ти.

Румен підозріливо глянув на них: «Що там іще? Невже не скінчили?» Дістав хустинку з кишені й обережно витер спіtnle чоло.

Бай Стефан обернувся до баби Марійки, що вже сиділа біля нього.

— Послухай-но, сестро!

— Слухаю, Стефан!

Сьогодні мене з майором викликали до заводоуправління. Сам директор заводу викликав... до себе в кабінет. Був у нього там і представник з міністерства.

Почувши слово «міністерство», баба Марійка злякано закліпала очима на свого родича, а Румен перестав витирати обличчя.

— Представник з міністерства і особисто директор запросили нас до себе, щоб поговорити про нашого товариша...

Він глянув на Румена й нахмурився.

— Йдеться про його майбутнє. Ми з майором, як його опікуні і близькі друзі покійного Петра Веселінова — нашого шанованного товариша — мусили пояснити представників з міністерства, та й самому директорові, деякі делікатні речі... Он воно як.

Він знову поглянув на Румена й повідалі:

— Нашу честь захищали достойно. Або, інакше кажучи, витягали воза з болота...

— А що сталося? — спітала жінка.

— Нічого особливого... Ми з майором сховали кінці в воду. Тепер усе в порядку. Більш того...

Якусь мить він вагався, і раптом випалив найголовніше:

— Одне слово — виділили стипендію комусь із наших хлопців, щоб поїхав у Радянський Союз учиться на металурга... Мою доповідну записку до міністерства таки прочитали й розумікали! Одну стипендію на наш завод. Ми запропонували вашого розбішаку, незважаючи на те, що є в нас не менш достойні... Зрозуміло?

Баба Марійка остаточно розгубилася.

— Куди ж він поїде? — не розуміла вона.

— В Радянський Союз, — пояснив бай Стефан, — поїде вчитися. І не буде тут вештатись та соромити наші сиві голови... В Радянський Союз! Мусиш знати, що нелегко нам з майором було відстоювати таку кандидатуру, та вже завдяки заслугам покійного Петра...

Сталевар знову спалахнув, знову, не знати чому, став говорити про необхідність академії металургії. Потім несподівано закінчив:

— От ми й прийшли сюди, щоб повідомити вам цю радісну новину!

Але, на його превеликий подив, ця радісна новина нібіто нікого й не порадувала. Румен так само мовчки стояв у кутку, а мати ніяк не могла збегнути всього, про що говорив її родич.

— Діло серйозне, — і собі встярав у роз-

мову майор.— Звичайно, кінець кінцем ви-
рішує керівництво заводу. Але ми, так би
мовити, були у вигідному становищі. Наш
кандидат відповідає багатьом вимогам...
А діло справді дуже серйозне. Давно вже
про це йде мова, дуже давно. Тепер усе
залежатиме тільки від Румена!

— Ми з майором поручилися своєю
честю,— нетерпляче докинув бай Стефан.—
Так що дивись мені!

Він обернувся до Румена:

— А тепер ти кажи, почуємо і твоє
слово!

Румен нерішуче глянув на гостей.

— Дякую вам за турботи, але я не поїду!

— Як? Що ти сказав?— старий аж під-
скочив на місці.— Та як ти сміш?— вдарив
він кулаком по столу.— Знову за своє?!
Цього ще не вистачало! Чому ж це ти не
поїдеш? Ану, викладай!

— Бо в мене є свої плани.

— І що ж то за плани?

— Кажи, послухаємо,— озвався і майор
Младенов.

— Нічого цікавого... Перш за все, я не
можу весь свій вік жити за рахунок до-
брого, прекрасного, талановитого, заслуже-
ного представника робітничого класу Петра
Веселинова, чудового машиніста, який... і
так далі, і тому подібне... Ні, не можу!
Я Румен Веселинов! Якщо дають щось мені,
то дають Румену Веселинову, а не його
батькові! Оце перше! І друге — я вже дав
слово поїхати на роботу до Пловдива...

Гості перезирнулися.

— До Пловдива... Так що спасибі вам за
турботи та за увагу, але я не поїду.

Запала тривала тиша. Ані майор, ані бай
Стефан не сподівалися такої відповіді, хоча
ї добре знали про деякі вибрики свого
вихованця. Баба Марійка хотіла було щось
сказать, але заплуталась і заплакала. Румен
похмуро дивився поперед себе, сердито
насупивши брови — він вирішив більше не
розмовляти. Майор барабанив пальцями по
столу. Тільки бай Стефан спокійно підвівся,
розвів плечі й звернувся до майора:

— Ну, що скажеш? Ходімо, га? Ми вико-
нали свій обов'язок! Далі нам тут робити
нічого! Пішли.

Майор Младенов викинув недопалок у
вікно і теж підвівся.

— Ходімо!

Румен поглянув на них з-під лоба — не
міг діждатися, коли вони, нарешті, вийдуть,
щоб лишитися на самоті. Проте гості не
поспішали, хоч і вдавали, що дуже розгні-
вані і більше не можуть тут залишатися.
Бай Стефан виглянув у вікно, щось пробур-
мотів, потім мовчки махнув рукою і повер-
нувся на своє місце. Майор дивився на за-
плакану матір і продовжував стукати паль-
цями по столу. Тишу порушував лише цокіт

старого годинника, та ще час від часу зда-
леку долинали звуки оркестру. Обоє друзів
родини Веселинових були ображені й
почували себе ніяково. Нарешті бай Сте-
фан не витримав:

— Ех, як зніму я з тебе штани, та як
візьму ремінь, то вже так провчу тебе,
що не зможеш ані сісти, ані лягти... Що ти
собі думаєш? — а потім до майора.— Що
він собі думає?

Майор мовчав.

— Різні коники викидає, матір довів до
сліз!.. Ти хто такий?

— Облиш його,— підняв руку майор Мла-
денов.— Нехай подумає до ранку!..

— Нехай подумає! — лютував бай Сте-
фан.— Нехай подумає! Але ж і в мене є
нерви! Ходімо, бо я не можу дивитись на
нього! Нехай іще утне якусь штуку!.. Бу-
вай здорована, сестро!.. Ходімо!

Старий попрямував до дверей. Майор
Младенов посунув слідом. За ними подрі-
ботіла й баба Марійка. Лише Румен не ру-
шив з місця, отак і стояв мовчки в кутку,
неначе був покараний.

Ось голоси у дворі зовсім затихли. Румен
стояв і думав. Про що він думав? До чого
прислухався? Чи слухав музику оркестру,
що порушувала нічну тишу, чи прислухався
до голосів людей, що час від часу проходи-
ли вулицею? Йому було приємно стояти
отак на самоті, слухати і думати, й відда-
ватися радісним передчуттям... Що принесе
йому завтрашній день? Що на нього чекає?
І музика, і люди, і пісня цвіркуна, і таєм-
нича, зваблива місячна ніч... Хіба це все
створено не для нього?.. Хіба не йому на-
лежав увесь цей прекрасний світ?.. Він слу-
хав і мовчав, і радість цілком полонила
його. Він підійшов до вікна, виглянув і по-
клікав матір. Голос його дивно відлунився
у дворі. Кроки у дворі свідчили, що і маті,
і гості ще стояли там, можливо, сподіваю-
чись, що він з'явиться у вікні й покличе їх...
І це справді було так, як він думав. Румен
вийшов з хати, знайшов їх під вишнею на
лаві й доповів:

— Я згоден!

Усі троє здивовано глянули на нього, але
нічого не сказали.

Минуло кілька років...

Люди самі творили своє життя. Змінився
ї наш квартал у Софії. Звелися вгору одна
біля одної, мов кам'яні квіти, високі спор-
руди, з численними вікнами й балконами,
з просторими квартирами, в яких жили ко-
лишні злидарі.

Старі люди вже позабували дещо, тому
полковник Мусинський, який знову оселив-
ся тут у новій квартирі, взявся писати ме-

муари. Це заняття захопило й інших пенсіонерів. Приємно посидіти під крислатим деревом спогадів. Та й що нам лишається робити? Часто ми збираємося в новому скверику нашого кварталу і сперечаемося про різні світові події. Шкода тільки, що Мусинський завжди намагається бути зверху. Навіть тоді, коли кербуд запропонував йому забрати курку з балкона,— бо в нових будинках якось не личило тримати курей,— полковник наполіг на своєму.

Що й казати, добре живемо, хоч Мусинський інколи й муштрує нас на зборах, наче своїх солдатів, особливо коли ми збираємося в квартальному скверику. Останнім часом він почав якось м'якшати. Либонь, не виходило у нього з мемуарами, та й іще дещо сталося, що трохи збило його пиху.

Нешодавно з Радянського Союзу повернувся інженер Румен Веселинов, який у Москві закінчив металургійний інститут. Но вина близькавкою облетіла весь квартал, хоча Веселинови давно жили в заводському гуртожитку. Спочатку Мусинський не йняв віри, та коли вже Й Младенов підтвердив цю новину, діватись було нікуди. Прийшов додому і два дні після того не виходив з хати, аж поки розмови ті не затихли. Соромно було чоловікові і перед людьми, і перед самим собою, бо не збурся жоден пункт його пророкувань. Його ми не жалили — він уже дотоптував свою стежку. Жаліли ми його доњку, яка і далі брала уроки з фортеціано і ждала головної ролі в якомусь фільмі на кіностудії... Відтоді, як за вимогою батька Ліляна розійшлася з Руменом, вона зазнала ще немало розчарувань, і останньою надією у неї був нині якийсь співак із музичного театру. Ми, старі,

що палко колись ворогували з її батьком, широко бажаємо, щоб її мрії збулися, щоб і вона, зрештою, влаштувала свою долю, як усі дівчата.

Румен дістав призначення на периферію, на якийсь новий металургійний завод. Я був на його проводах. Весь гуртожиток прийшов побажати йому на прощання найкращих успіхів. Серед людей я бачив і бая Стефана, і тітку Євдокію, і деяких незнайомих мені дівчат. Пригадую, що коли вже грузовик з речами рушив до станції, слідом за ним посунулась і стара легкова машина, за кермом якої сидів Румен. Це було те саме DKW, яке Румен подарував баю Стефану перед подорожжю до Радянського Союзу.

Прибули на станцію, навантажили речі. Румен з матір'ю увійшли в перший вагон і стали біля вікна — їх майже не видно було за квітами.

— Бережіть стару таратайку,— наказував Румен баю Стефану.— Вона вам іще не раз буде в пригоді. А згодом подаруєте її онукам, нехай навчаються ремеслу...

Поїзд рушив. Ми довго стояли на пероні й дивилися на вагони, на прикрашені квітами вікна. Звідти нам хотіс махав рукою: «До побачення, до побачення!».

Так закінчилася юність Румена Веселинова. Кажуть, став молодий інженер суворим і серйозним начальником, проте часом у роботі він чинив такі сміливі й несподівані речі, які достоту нагадували витівки з його минулого. Можливо. Бо все-таки щось та залишилося в його серці від тих далеких неповторних років.

З болгарської переклав
Андрій ЛІСЕНКО

